

การสร้างสรรค์ ประชาธิปไตย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญ
แห่งราชอาณาจักรสยาม ฉบับถาวรฉบับแรก เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

หนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๔๔

จำนวนพิมพ์ ๕๐,๐๐๐ เล่ม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

๓๒๑.๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

พ-ก การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย.--กรุงเทพฯ:

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๔.

๗๖ หน้า ; ๒๑ ซม.

ISBN 974-269-0804

๑. ไทย--การเมืองและการปกครอง.

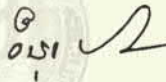
๒. ประชาธิปไตย. ๓. ชื่อเรื่อง.

คำนำ

ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยมีพระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก นับแต่เวลานั้นจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาการเมืองการปกครองและการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ที่ผ่านมามีการประกาศใช้และยกเลิกรัฐธรรมนูญถึง ๑๕ ฉบับ มีการปฏิวัติรัฐประหาร ๑๘ ครั้ง สาเหตุสำคัญคือประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับประชาธิปไตย ระบบการเมืองไม่มีความสุจริตและขาดความชอบธรรม รัฐสภาและรัฐบาลขาดเสถียรภาพและประสิทธิภาพ สภาพการณ์เหล่านี้ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมือง อันนำไปสู่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๐ โดยหวังว่ารัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันจะช่วยพัฒนาการเมืองการปกครอง และประชาธิปไตยได้ อันที่จริงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น และเป็นเพียงรูปธรรม สิ่งที่สำคัญได้แก่เนื้อหาสาระหรือสารธรรมของประชาธิปไตย คือ สิ่งที่เป็นแก่นแท้อันถือว่าเป็นนามธรรม การพัฒนาประชาธิปไตยให้เจริญก้าวหน้าต้องมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้มีปัญญาเข้าใจในเนื้อหาสาระที่เป็นแก่นแท้ของประชาธิปไตยและสามารถนำไปใช้จนเป็นวิถีชีวิต การพัฒนาประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงจะประสบความสำเร็จ

หนังสือเรื่อง “การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย” ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระอันเป็นแก่นแท้ของประชาธิปไตย ในสาระสำคัญได้กล่าวถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพ หน้าที่และหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และที่สำคัญ ก็คือการสร้างเสริมจิตสำนึกอันถูกต้องดีงาม ที่จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตนจนเป็นวิถีชีวิตประชาธิปไตย กรมวิชาการจึงได้จัดพิมพ์เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา สำหรับให้นักเรียนและครูได้ใช้ประกอบการเรียนการสอน

กรมวิชาการขอกราบขอบพระคุณ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่กรุณาอนุญาตให้จัดพิมพ์เผยแพร่ และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ไว้ ณ โอกาสนี้

(นายอำรุง จันทวานิช)

อธิบดีกรมวิชาการ

๗ กันยายน ๒๕๔๓

อนุ โภกนา

สันติภาพ อีสรภาพ และความสุข เป็นคุณค่าสำคัญที่มนุษย์ใฝ่ปรารถนาและแสวงหามาตลอดทุกยุคสมัย แต่เท่าที่ประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์ออกมา มีระยะเวลาเพียงสั้นๆ และมนุษย์เพียงจำนวนน้อยที่เข้าถึงคุณค่าที่มุ่งหมายเหล่านี้

การที่โลกจะมีสันติภาพ ชีวิตจะเป็นอิสระ และมวลมนุษย์จะอยู่กันโดยมีสันติสุขอย่างแท้จริงและยั่งยืนนั้น มาตรการยับยั้งควบคุมทางการเมือง การปกครอง และกติกาสังคม เช่น กฎหมาย และระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่จัดตั้งหรือกำหนดวางจากภายนอกเท่านั้น ย่อมไม่เพียงพอ คุณสมบัติ เช่น ความมีวินัย ความมีน้ำใจ ความใฝ่ดี ความรับผิดชอบ ความมีสุขภาพจิตดี ความกตัญญูทดแทน ความมีเมตตากรุณา ความมีปัญญารู้เหตุผล ความคิดสร้างสรรค์ และความไม่ประมาท เป็นต้น ที่มีอยู่ในตัวคนต่างหาก ที่จะเป็นฐานรองรับให้มาตรการและกรอบที่จัดวางไว้นั้นมีผลเป็นจริง และเป็นหลักประกันในการรักษาสันติภาพและเสริมสร้างสันติสุขได้อย่างมั่นคง

คุณสมบัติเช่นนั้น มิใช่จะเกิดขึ้นได้เองลอยๆ แต่จะต้องฝึกฝนอบรมทำให้มีขึ้นมา โดยส่งเสริมให้คนพัฒนาตนด้วยการศึกษา ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นหลักประกันแห่งสันติภาพ เป็นเครื่องเสริมสร้างสันติสุข และเป็นมรรคาสู่อีสรภาพ ที่แท้จริงและยั่งยืน

คณะกรรมการมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความตั้งใจแน่วแน่ ที่จะดำเนินงานส่งเสริมการศึกษา เพื่อแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ในด้านต่างๆ ที่จะชักนำให้บุคคลมีชีวิต

ที่ดีงาม และให้สังคมดำรงอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ดังที่ได้กำหนดไว้
เป็นวัตถุประสงค์ของมูลนิธิฯ นั้น

บัดนี้ ประธานกรรมการมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แจ้งว่า ทางมูลนิธิฯ และกรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ ได้ปรารภจะพิมพ์หนังสือ โดยถือโอกาสประมวล
ความรู้และวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน ใน
วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของสังคมไทยและสังคมโลกต่อไป เฉพาะสำหรับ
วาระนี้ได้เลือกที่จะพิมพ์หนังสือ ๔ เรื่อง คือ

๑. คนไทยกับป่า

๒. บุญ-บาปมี ที่จะกู่แผ่นดินไทย

๓. ถึงเวลา มารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่

๔. การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

อาตมาขออนุโมทนาที่คณะกรรมการมูลนิธิฯ และกรม
วิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีปณิธานอันสม่ำเสมอมั่นคงที่จะ
เสริมสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยวิถีทางการศึกษา

ขอผลแห่งกุศลจริยาที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญนี้ จงเป็นปัจจัยอันมี
กำลังที่จะส่งเสริมให้การศึกษาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งสัมมาทัศนะ
จริยแพร่หลายแผ่ขยายออกไป เพื่อนำชีวิตและสังคมสู่สันติ อธิปไตย
และความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนสมดังมโนปณิธาน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๓

สารบัญ

หน้า

๑. ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน	๑
- รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี	๑
- ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีดุลยภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย	๖
- มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล	๑๓
- สิทธิต้องมากับหน้าที่	๑๖
- เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ	๑๙
- มีเสรีภาพทั้งภายในนอกภายใน ประชาธิปไตย จึงจะสมบูรณ์	๒๓
- เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธงนำหน้าของ ประชาธิปไตย	๒๙
๒. ประชาธิปไตย จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็น ธรรมาธิปไตย	๓๔
- ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม	๓๔
- ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็น ธรรมาธิปไตย	๔๐
- จะเรียกร่องประชาธิปไตย ต้องเรียกร่องให้สร้างสวรรค์	๔๔

๓. ประชาธิปไตย จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่	๔๘
- ประชาธิปไตยอเมริกัน จะค้ำขึ้นเพราะขาดเอกภาพ	๔๘
- ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ	๕๒
- ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ	๕๖
- สมภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอกภาพ	๖๐
- สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไม่ตรี เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี	๖๒
- มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข	๖๔
- ความเสมอภาคพื้นฐาน คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา	๖๗

ประชาธิปไตย

ไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน

รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี
จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

ว่าที่จริงในเหตุการณ์ครั้งนี้ ที่มีการชุมนุมกันนั้นก็บอกว่าต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย เราคงไม่ได้มีเจตนาที่จะให้มีการเสียชีวิตกันขึ้น แต่เมื่อมีการเสียชีวิตขึ้นมาแล้ว ก็ควรจะคิดกันให้หนักยิ่งขึ้นว่า ทำอย่างไร เหตุการณ์ที่เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ถึงกับมีการเสียชีวิตนี้ จะไม่เป็นเหตุการณ์หรือความสูญเสียที่ว่างเปล่าเลื่อนลอย แต่ให้เป็นสิ่งที่มีค่า มีประโยชน์ ไม่ให้ท่านที่ล่วงลับเสียชีวิตไปเปล่า

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕ (ฉบับแรก)
ประดิษฐานอยู่บนพานแว่นฟ้า ตั้งอยู่ในกระโจมที่สนามหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม
เพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชมยินดี

* ธรรมกายของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) แสดงในพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศ
แก่ผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศไทยเดือนพฤษภาคม
๒๕๓๕ ณ วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เมื่อ ๖ มิถุนายน
๒๕๓๕ (ได้กล่าวนวนและแทรกเพิ่มความบางตอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น)

การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้นจะไม่ใช่ของว่างเปล่าไร้ค่า ก็ต่อเมื่อคนที่อยู่ข้างหลังผู้ยังมีชีวิตอยู่นี้ ได้สืบทอดสิ่งดีงามที่จะทำให้ประชาธิปไตยได้รับการสร้างสรรค์และส่งเสริมสืบต่อไป ปัญหาอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจะเกิดมีประชาธิปไตยสมตามวัตถุประสงค์ที่ดีแท้จริง

ประชาธิปไตยที่เราพูดถึงกันนั้น โดยมากจะนึกถึงในเรื่องของรูปแบบ รูปแบบที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นระบบ เช่นนึกกันว่า จะต้องมีการรัฐสภา จะต้องมีการคณะรัฐมนตรี จะต้องมีการศาลอะไรต่างๆ ที่เราเรียกว่า อำนาจอธิปไตย บริหาร และตุลาการ นึกว่าต้องมีจำนวนผู้แทนราษฎร เท่านี้เท่านี้ ฯลฯ เรื่องรูปธรรมหรือรูปแบบนี่คิดกันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากซึ่งไม่ควรจะมองข้ามก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นสารธรรม

เนื้อหาสาระหรือสารธรรมของประชาธิปไตยซึ่งเป็นตัวนามธรรมนี้เป็นตัวเนื้อเป็นตัวแก่น ถ้าไม่มีเนื้อหา ไม่มีแก่นสาร อยู่แล้ว รูปแบบก็จะเป็นความหมาย เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการประชาธิปไตย จะต้องคิดพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปถึงเรื่องเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยด้วย มิใช่จะนึกถึงเพียงแค่ว่ารูปแบบ ถ้าวนเวียนกันอยู่แต่ในเรื่องรูปแบบแล้วประชาธิปไตยก็อาจจะเจริญก้าวหน้าไปด้วยดีไม่ได้

จริงอยู่ รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัยรูปแบบ เป็นเครื่องห่อหุ้มรองรับหรือบรรจุไว้ เนื้อมะม่วงก็ต้องมีเปลือกมะม่วง ถ้าไม่มีเปลือกมะม่วงเนื้อมะม่วงก็อยู่ให้เรารับประทานไม่ได้ น้ำถ้าไม่มีแก้วช่วยรองรับเราก็ดื่มได้ยาก จะเอามืออ้ากินก็ได้นิดหน่อย หรือจะเอาปากไปดื่มเลยก็ยิ่งยุ่งยากลำบากมาก ก็ต้องอาศัยแก้วอาศัยขวดบรรจุ น้ำจึงจะอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะดื่มกินได้เต็มตามวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้นเปลือกหรือเครื่องห่อหุ้มก็มีความสำคัญ

แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือกไม่มีเนื้อก็ไม่มีประโยชน์ มีแต่แก้วไม่มีน้ำ แล้วชื่นชมว่าเรามีแก้ว เสร็จแล้วไม่มีน้ำจะดื่มก็ไม่ได้ความ หรือมีแต่เปลือกมะม่วงไม่มีเนื้อมะม่วงก็แย่เลยไม่รู้จะเอาเปลือกไว้ทำอะไร เพราะฉะนั้นเนื้อหากับเปลือกหรือว่าสาระกับรูปแบบต้องคู่กัน จะมีแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สำเร็จความประสงค์ได้เต็มที่ แต่ตัวสิ่งที่เราประสงค์แท้จริงคือเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบมีความหมายก็เพราะเป็นสิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา

ในเรื่อง**ประชาธิปไตย**นี้ก็เหมือนกัน **ต้องมีทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ** สิ่งที่เราชอบพิจารณามองเห็นกันมากก็คือเรื่องรูปแบบ ซึ่งเรายอมรับว่าสำคัญเหมือนกัน แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือทำอย่างไรจะให้รูปแบบนี้ทรงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระด้วย ให้เนื้อหาอยู่ในรูปแบบ ไม่ใช่มีแต่รูปแบบหรือเปลือกกว้างที่ว่างเปล่า หรือแม้แต่มีแต่เป็นเนื้อหาเนื้อปอลม อันนี้คือเรื่องสำคัญที่จะต้องคิดกันให้หนัก ฉะนั้น การพัฒนาประชาธิปไตยนั้น จะมองเฉพาะรูปแบบไม่เพียงพอ เนื้อหาสาระเป็นเรื่องสำคัญมาก การปกครองประชาธิปไตยนั้นมีเนื้อหาสาระของมัน และเนื้อหานั้นก็มีส่วนประกอบหลายอย่างหลายประการ

แม้ว่ารูปแบบจะมีความสำคัญเป็นรองจากเนื้อหา แต่ก็อย่ามองข้ามความสำคัญของมัน เพราะถ้ารูปแบบไม่ดีหรือไม่เหมาะสม ก็จะทำให้การไม่ได้ผล ไม่สะดวก ไม่คล่อง หรือมีปัญหาได้ จึงจะต้องเลือกหาหรือจัดทำตลอดจนปรับแต่งรูปแบบให้มีคุณภาพ และพอเหมาะสมพอดีที่จะให้การให้ได้ผลดีที่สุดตามวัตถุประสงค์ด้วย

เมื่อมีน้ำแล้ว ภาชนะที่ใส่น้ำก็ต้องดีและเหมาะสมด้วย ไม่ต้องพูดถึงภาชนะที่รั่วหรือที่น้ำซึมได้ หรือภาชนะที่ใหญ่ไปหรือเล็กเกินไป แก้วผอมก้นเล็กก็อาจจะล้มหกแตกได้ง่าย แก้วเตี้ยวงกว้างมากก็ยก

ถือยากคอยจะเอียง น้ำจะหกอยู่เรื่อย แก้วปากเล็กเกินไป หรือกว้างบานเกินไปก็จ่อปากดื่มไม่สะดวก แก้วปากเล็กกันเล็กก็ล้างทำความสะอาดยาก แก้วใส่น้ำร้อนอาจต้องใช้แก้วเนื้อพิเศษ และอาจจะต้องทำหูถือด้วย แก้วใช้ในที่สาธารณะ ใช้ชั่วคราวกับคนมาก ๆ อาจต้องใช้แก้วพลาสติก หรือแก้วกระดาษก็จะเหมาะ

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ กำหนดว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี...”

นอกจากมีเนื้อหาแล้ว จะต้องเลือกหาหรือจัดปรับรูปแบบให้บรรจุเนื้อหาไว้ได้ดีและใช้ให้ได้ผล เหมาะกับตนเองและวัตถุประสงค์ของตนด้วย ไม่ใช่เห็นเขามีอะไรดี ตัวชอบใจก็จะตามอย่างเลียนแบบลอกกระบบเขามาเรื่อย ๆ โดยจับไม่ถูกเนื้อหาสาระ และไม่รู้จักจัดปรับรูปแบบระบบให้เหมาะกับสภาพของตน

อย่าว่าแต่จะเอาใจใส่เรื่องเนื้อหาสาระ และจัดปรับรูปแบบให้
 เหมาะกับเนื้อหาและการใช้ประโยชน์เลย บางทีไปเอารูปแบบของเขา
 มาทั้งดุนเลียนแบบเขาแล้ว ยังเอารูปแบบนั้นมาใช้อย่างไม่สุจริต ใช้ผิดๆ
 ใช้ไม่เป็น หรือใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของมัน แก้วเขาทำสำหรับใส่น้ำ
 ดื่ม กลับเอามาใช้ดื่มเหล้า ใส่น้ำโคลนสกาดกัน หรือได้เพียงเอามา
 ใส่ตู้ตั้งโชว์ หรือใช้ใส่น้ำดื่มนี้แหละ แต่ปล่อยให้สกปรกแช่ทิ้งหมักหมม
 ถ้าเป็นน้ำหวานหรือน้ำคั้นผลไม้ ดื่มแล้วก็ต้องร่วงท้องเสียไปเลย

เพียงแค่รูปแบบของเล็กน้อยอย่างแก้วน้ำ ก็ยังมีเรื่องที่ต้องคิด
 ต้องทำมากมาย เพื่อให้ได้แก้วน้ำที่ดี ถ้าจะให้ดีรูปแบบที่ดีของ
 ประชาธิปไตยจะต้องพิจารณาและปฏิบัติด้วยการใช้สติปัญญาอย่าง
 รอบคอบเพียงไหน

“บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุขที่ได้
 มาตรฐาน...”

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟู ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ...”

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีดุลยภาพ ก็ไม่ใช่ประชาธิปไตย

ทีนี้ ในด้านเนื้อหา ขอบพูดถึงหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย แต่ก่อนโน้นเรามีการปกครองชนิดที่ว่ามีบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีอำนาจเต็ม อาจจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่าพระราชา มีอำนาจปกครองตัดสิน ลงโทษทุกอย่าง ในสภาพอย่างนั้นเรามองคล้ายๆ กับว่าคนทั่วไปหรือ ประชาชนนี้ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ก็เลยต้องมีบุคคลคนหนึ่งที่มีความ เก่งกล้าสามารถมาช่วยปกครองจัดการให้คนอยู่กันได้สงบเรียบร้อย ต่อมาเราเห็นว่าคนทั้งหลายน่าจะปกครองกันเองได้ โดยเฉพาะใน

เมื่อคนเหล่านั้นมีสติปัญญาขึ้นดีขึ้น มีความรู้ความเข้าใจสามารถคิดได้ด้วยตนเอง สามารถพิจารณาเหตุผล รู้จักแยกแยะวินิจฉัยได้ว่าอะไรถูกอะไรผิด และควบคุมกันให้เว้นได้จากสิ่งที่ผิดและทำได้ในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ก็จึงคิดว่าควรจะปกครองกันเอง การที่ประชาชนปกครองกันเองนี้ก็คือหลักการของประชาธิปไตย

ในการที่ประชาชนจะปกครองกันเองนี้ ข้อสำคัญอย่างหนึ่งก็คือแต่ละคนควรจะเป็นคนที่ปกครองตัวเองได้ ถ้าปกครองตัวเองไม่ได้ก็มาปกครองกันเองไม่ได้ เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดให้ได้ความชัดเจนก็ต้องให้ความหมายว่า การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้ เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ คือเราจะต้องพัฒนาคนให้สามารถปกครองตนเองได้ ถ้าเขาไม่สามารถปกครองตนเองได้แล้ว การที่จะมาร่วมกันปกครองประเทศชาติที่รวมกันอยู่ก็เป็นไปด้วยดีไม่ได้

จะยกตัวอย่างข้อหนึ่งที่ถือว่าเป็นหลักของการปกครองตนเองในการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เรามีหลักการสำคัญอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเสรีภาพ เสรีภาพนั้นก็มีความหมายของมันที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจน

เสรีภาพ คืออะไร ความหมายเบื้องต้นตามตัวก็คือความเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมากีดกันจำกัด ตามความหมายนี้ คนจำนวนมากจะมองว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามใจตัวหรือว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ คนจำนวนมากเข้าใจว่าอย่างนี้ ในเมืองไทยนั้นคิดว่าคนไม่น้อยเลยเข้าใจอย่างนี้ แต่ขอให้โยมญาติมิตรพิจารณาว่าเป็น

ความเข้าใจที่ถูกต้องหรือเปล่า เสรีภาพคือการทำได้อย่างที่ใจเราชอบ คนเราที่มีความเข้าใจแค่นี้แล้วจะปกครองตนเองได้ไหม

คนที่คิดว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ ปกครองตัวเองไม่ได้แน่ เพราะอะไร ก็จะทำอย่างใจตัวเอง ถึงเวลาที่ควรจะเรียนหนังสือหรือทำงาน แต่ขี้เกียจ อยากจะนอน ก็ไปนอนเสีย ก็พาชีวิต

“สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ...”

ของตัวเองไม่รอด วางกฎจรรยาบรรณไว้ แต่จะทำตามใจ ไม่เอาตามกฎหมาย เอาอะไรแน่นำไม่ได้ ก็พาสังคมให้พัฒนาไปได้ไม่ได้ อย่างนี้พอเห็นกันได้ ย่าว่า คนที่เข้าใจเสรีภาพในความหมายอย่างนี้จะปกครองกันเอง ให้ดีไม่ได้ ประชาธิปไตยไม่สำเร็จ

ไม่ว่าในประเทศไหนๆ แม้แต่ประเทศที่ว่ามีเสรีภาพมากที่สุด ดก็ยอมให้มีเสรีภาพแบบทำตามชอบใจไม่ได้ หลักทั่วไปอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ทำสิ่งที่ดีและห้ามเสรีภาพในทางทำลาย

ทำความเข้าใจเสียหาย เช่น จะค้นคว้าหาความรู้ได้เสรี แต่จะกินเหล้าเสรีไม่ได้

เพราะฉะนั้น ก็จึงมีคำจำกัดความหรือการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งของเสรีภาพ ซึ่งนิยมหรือชอบพูดกันมาก คือบอกว่า เสรีภาพหมายถึง ความมีสิทธิที่จะทำ จะพูดได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือว่าพูดได้ ทำได้ ภายในเงื่อนไข ข้อกำหนด หรือความคุ้มครองของกฎหมาย พูดง่ายๆ ว่า เสรีภาพในขอบเขต อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นความหมายของตัวเสรีภาพเอง เพียงแต่บอกให้รู้ว่า เสรีภาพต้องมีขอบเขตเท่านั้นเอง ยังไม่ได้บอกให้รู้ถึงตัวเสรีภาพ คนที่พูดอย่างนี้ บางทีก็ยังเข้าใจเสรีภาพในความหมายว่า เป็นการทำได้ตามชอบใจเหมือนกัน เพียงแต่จะให้การทำได้ตามชอบใจนั้นอยู่ในขอบเขต

เมื่อมีขอบเขต ก็คือยังถูกจำกัด เมื่อยังถูกจำกัด ก็ยังไม่เสรีจริง เมื่อคิดกันอยู่แค่นั้น ก็ยังไม่เข้าถึงความหมายของเสรีภาพ เสรีภาพคืออะไร พิจารณาได้หลายชั้น เราลองมาดูเนื้อหาสาระในทางธรรมะ

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมะของคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง บุคคลที่บรรลุธรรมในพุทธศาสนาสูงสุดแล้ว ท่านเรียกว่าเป็นเสรีชนหรือคนเสรีที่แท้จริง ถ้ายังไม่บรรลุธรรมก็ยังไม่เสรี แต่จะเสรีได้เป็นขั้นๆ ถ้าเอาอย่างที่ท่านบอกเมื่อที่มาจัดด้วยก็คงจะเป็นทำนองนี้

เสรีภาพอย่างต่ำที่สุดคือเสรีภาพของคนที่ไม่เข้าใจว่าทำอะไรๆ ได้ตามชอบใจ

ต่อมาสูงขึ้นอีกหน่อยก็คือคนที่บอกว่าทำได้ตามชอบใจ แต่ต้องมีขอบเขต แสดงว่ามีกรอบขึ้นมาหน่อย

ต่อจากนั้น ความหมายที่สูงขึ้นไปซึ่งมีสาระในทางธรรมมากขึ้น จะเป็นความหมายแบบที่มีดุลยภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น กล่าวคือ

มองว่าตัวเองนี้มีเสรีภาพ โดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งก็ใกล้กับเสรีภาพในกรอบหรือในขอบเขต แต่เป็นการมองโดยมีปัญญาเห็นเหตุผล และทำให้ไม่รู้สึกว่าความมีขอบเขตนั้นเป็นการบีบคั้นตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้เสรีภาพในความหมายที่ถูกต้องนั้นดำรงอยู่ได้

เสรีภาพของตนเองสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น เสรีภาพของเรามีอยู่คู่กับเสรีภาพของเขา เราจะต้องไม่ใช่เสรีภาพของตนในลักษณะที่เป็นการลิดรอนหรือทำลายเสรีภาพของผู้อื่น เมื่อมีจิตสำนึกอย่างนี้ก็นำไปสู่การที่จะไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น โดยยอมรับสิทธิของผู้อื่นด้วย แต่อันนี้ก็ยังเป็นการมองอย่างง่าย ๆ ยังไม่ลึกซึ้ง

ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ ความมีเสรีภาพนั้นหมายถึงความพร้อมที่จะให้ออกาสแก่ผู้อื่นด้วย อันนี้สำคัญ คนที่จะ

“บุคคลมีหน้าที่รักษาไว้ซึ่ง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญ”

ปกครองตนเองได้จะต้องมีจิตสำนึกนี้ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึง ความพร้อมที่จะให้โอกาสแก่คนอื่นด้วย มิฉะนั้นเสรีภาพจะมีความหมายเป็นของฉันแต่ผู้เดียว คนอื่นมีเสรีภาพไม่ได้ **เสรีภาพของตนกับเสรีภาพของผู้อื่นจะต้องมีเป็นคู่กัน เรียกว่าดุลยภาพ** โดยเป็นสิ่งที่คานกันอยู่ เมื่อมีเสรีภาพโดยมีการยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย ก็เกิดดุลยภาพขึ้น

ถ้าพูดอีกสำนวนหนึ่ง เสรีภาพของตนที่มาเข้าคู่คานกันกับเสรีภาพของผู้อื่น โดยที่ต่างก็มีเสรีภาพเท่ากันนี้ จะทำให้เกิดความพอดีขึ้น เรียกว่าเสรีภาพที่ถูกจำกัดโดยสมภาพหรือความเสมอภาคกัน ซึ่งเป็นความสมดุลหรือดุลยภาพอย่างหนึ่งและเป็นลักษณะของทางสายกลาง (middle way) หรือวิถีแห่งความพอดี ฝรั่งบางคนเรียกว่า จุดกลางสาย (midway point) ที่เสรีภาพถูกจำกัดด้วยสมภาพ และว่าประชาธิปไตยอยู่ที่ตรงนี้^๑

คนที่ต้องการเสรีภาพแบบทำได้ตามชอบใจเต็มที่นั้น จะหาเสรีภาพที่เขาต้องการไม่พบเลย ไม่ว่าในที่ไหนๆ หรือถ้าเขาจะลองก็ไปไม่รอด ถ้าไม่ใช้ตัวเขาพังก็สังคมพัง กลายเป็นอนาธิปไตยไป

แม้แต่ในสังคมที่ว่าชอบเสรีภาพที่สุด ภูมิใจตัวว่ามีเสรีภาพมากที่สุด พอมีเสรีภาพขึ้นมากก็มีเครื่องจำกัดขอบเขตของเสรีภาพตามขึ้นไปด้วยทันที โดยเป็นกติกาสังคมเช่นกฎหมายบ้าง โดยปฏิบัติจากคนด้วยกันเป็นกรอบทางวัฒนธรรมบ้าง อย่างในอเมริกานี้ว่ามีเสรีภาพมาก ก็มีกฎหมายจำกัดขอบเขตมาก แล้วก็มีวิธีแสดงปฏิกริยาระหว่างคนด้วยกันไว้คอยยับยั้ง จะบอกว่านี้บ้านของฉัน ฉันจะต่อเติม

^๑ คำกล่าวของ Louis Wasserman อ้างใน Webster's Third New International Dictionary, 1986 (คำว่า democracy)

“บุคคลมีหน้าที่... พิทักษ์
ปกป้องและสืบสานศิลปะ
วัฒนธรรมของชาติและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น...”

ตรงนั้นตรงนี้ จะต่อท่อน้ำ จะเดินสายไฟใหม่ สนามหน้าบ้านฉันยังไม่มีเวลาตัด จะปล่อยรกร้างก็เรื่องของฉัน พุดอย่างนั้นได้ แต่กฎหมายไม่ยอม จะต้องถูกดำเนินการ จะทำอะไรปล่อยปละละเลยไปกระทบกระทั่งทำให้คนอื่นเดือดร้อน แม้โดยไม่ตั้งใจ เขาก็จะ ‘ซู’ (ฟ้องเรียกค่าเสียหาย) จะทำอะไรๆ กลายเป็นต้องระวังตัวมาก ถ้าปรับใจไม่ได้พัฒนาจิตใจขึ้นมาไม่ทัน ก็อยู่ไม่เป็นสุข ข

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเสรีภาพในความหมายที่พูดอยู่จะมีเนื้อหาสาระมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่ามีความหมายไม่สมบูรณ์อยู่นั่นเอง จึงมาว่ากันเป็นขั้นๆ ลีกลงไปอีก

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล

มองต่อไป เสรีภาพมีความหมายที่แยกเป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพที่จะได้อย่างหนึ่ง กับเสรีภาพที่จะให้อย่างหนึ่ง ทั้งการได้และการให้เป็นความหมายของเสรีภาพ โดยมากคนจะมองในแง่ที่จะเอາจะได้ ไม่มองเสรีภาพในการให้ คนเรามีเสรีภาพในการให้ด้วย อย่างมองเสรีภาพในแง่ที่จะเอาจะได้อย่างเดียว

เสรีภาพที่เป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพในการได้กับเสรีภาพในการให้เป็นอย่างไร มองในแง่ได้ก่อน เพราะคนเราชอบที่จะได้ สิ่งจะต้องให้เอาไว้ทีหลัง

ที่ได้นั้นเป็นอย่างไร การมีเสรีภาพก็คือการที่เรามีโอกาสที่จะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากระบบการปกครองแบบนี้ ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้มีประโยชน์อะไรที่เราจะพึงได้ เราอยู่ในสังคมนี้เราก็ควรเข้าถึงประโยชน์นั้นด้วยโดยสม่าเสมอกับผู้อื่น ไม่ใช่ถูกกดไว้บีบไว้ หรือถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับผลประโยชน์นั้น ถ้าบางคนหรือคน

กลุ่มหนึ่ง พวกหนึ่งเท่านั้นในสังคมนี้เข้าถึงประโยชน์นั้นได้ แต่คนอื่นเข้าถึงไม่ได้ อย่างนี้ก็เรียกว่าคนทั่วไปไม่มีเสรีภาพ การที่มีเสรีภาพก็คือแต่ละคนมีโอกาสดูที่จะเข้าถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นร่วมกัน โอกาสอย่างนี้เรียกว่าโอกาสที่จะเสวยผลซึ่งเป็นเรื่องของการได้

ทีนี้ในแง่ที่จะให้ก็ต้องมีเสรีภาพด้วย การมีและได้ใช้โอกาสในการที่จะให้เป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย ในส่วนของเหตุ เสรีภาพในการได้นั้นเป็นส่วนผล ก่อนจะได้ผลเราต้องทำเหตุ ถ้าไม่มีเสรีภาพในการให้ เสรีภาพในการได้ก็จะเป็นไปได้ยาก

เสรีภาพในด้านเหตุที่เป็นการให้นี้เป็นอย่างไร หมายความว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้เป็นการปกครองที่พยายามเปิดโอกาสให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคนออกไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุด การที่เรามีเสรีภาพก็คือการที่ว่าเราสามารถใช้ศักยภาพของเราไปทำประโยชน์ให้แก่สังคมของเรา ไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์

แต่ละคนนี้มีความสามารถ แต่ละคนนี้มีสติปัญญา แต่ถ้าเขาไม่มีเสรีภาพ ไม่สามารถพูด ไม่สามารถแสดงออก ไม่สามารถให้ความคิดเห็น เขาก็ไม่สามารถเอาสติปัญญาของตนไปช่วยสังคมได้ สังคมก็ไม่ได้ประโยชน์จากศักยภาพที่บุคคลนั้นๆ มีอยู่ การปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่มีเสรีภาพ จะมีลักษณะปิดกั้นสติปัญญาของมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้โอกาส ไม่รู้จักใช้ศักยภาพของมนุษย์ ทำให้ความสามารถที่คนแต่ละคนมีอยู่ไม่เป็นประโยชน์แก่สังคมเท่าที่ควร พอมีเสรีภาพแล้ว ความสามารถและสติปัญญาของแต่ละคนนั้นก็จะมีโอกาสที่จะออกไปร่วมกันเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคม การปกครองแบบประชาธิปไตยมีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ มันเป็นส่วน

เหตุเลยทีเดียว ถ้าไม่มีสาระนั้นแล้วมันจะไปขึ้นชมกับส่วนผลที่จะได้ ก็จะไม่มันคงยังยืน

ฉะนั้น ต้องมองเสรีภาพในส่วนเหตุให้หนัก คือมองว่าทำอย่างไรจะให้ศักยภาพที่มีอยู่ของคนแต่ละคนออกไปเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคมได้เต็มที่ อันนี้เป็นเสรีภาพในลักษณะของการให้เสรีภาพส่วนนี้แหละที่คนมักจะมองข้าม การปกครองประชาธิปไตยมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่เสรีภาพส่วนนี้ กล่าวคือสังคมที่พัฒนาดีแล้ว ในประชาธิปไตยจะพยายามเปิดช่องทางที่จะนำศักยภาพของคนแต่ละคนออกไปใช้ประโยชน์แก่สังคมให้เต็มที่ ใครมีเท่าไรก็ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้เท่านั้น ถ้าได้อย่างนี้เมื่อไรสังคมประชาธิปไตยก็จะพัฒนาจะก้าวหน้า

เวลาพูดถึงเสรีภาพ เรามักจะมองกันแค่ความหมายที่หนึ่งคือ เรื่องรูปแบบการแสดงออกที่เป็นการทำได้ตามชอบใจ

ถ้ามีฉะนั้น ก็อย่างที่สอง คือมองในแง่จะได้หรือเอาผลเท่านั้นเอง ไม่ได้นึกถึงการที่จะให้หรือทำเหตุขึ้นมา

แม้แต่ความมีส่วนร่วม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมประชาธิปไตย บางคนก็มองแต่ในแง่ที่จะได้จะเอา คือมองว่าฉันจะต้องมีส่วนร่วมที่จะได้หรือพูดให้สั้นว่า ฉันจะต้องมีส่วนได้ด้วย มีอะไรเกิดขึ้นกับบอกว่า ฉันจะต้องได้ด้วยนะ ถ้ามองอย่างนี้เรื่อย ประชาธิปไตยไปไม่รอด

ที่จริงนั้น ความมีส่วนร่วมเขาเน้นที่การเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ นำส่วนที่ตนมี คือศักยภาพของตนนั่นเองเข้าไปช่วยเข้าไปเสริม เข้าไปร่วมมือกับผู้อื่นในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้เกิดขึ้น คือเน้นที่การให้นั่นเอง

การยอมให้ออกาสแก่ผู้อื่น ที่พูดถึงในตอนก่อน ก็เป็นลักษณะหนึ่งของเสรีภาพในการให้ด้วย ซึ่งจะต้องมีด้วยกันกับความมีส่วนร่วมและการร่วมมือ ถ้ามองความหมายของเสรีภาพมาถึงขั้นนี้ก็เรียกได้ว่า ก้าวหน้าหรือพัฒนามาได้ไม่น้อยในการที่จะเป็นประชาธิปไตย

เสรีภาพในการได้ เมื่อมีเสรีภาพในการให้เป็นต้นทุน ก็จะเกิดความสมดุล คือมีความพอดี ที่เป็นลักษณะของทางสายกลาง ทำให้มีประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์

สิทธิต้องมากับหน้าที่

คำสำคัญคำหนึ่งที่เป็นคำสามัญในระบบประชาธิปไตย ซึ่งมักพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่าเสรีภาพ ก็คือคำว่า สิทธิ

สิทธิ ท่านแปลว่า อำนาจอันชอบธรรม^๑ โดยทั่วไปหมายถึง สิ่งที่บุคคลพึงมีพึงได้หรือควรจะได้ตามที่เขาต้องการ โดยที่เขามีอำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้

การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงถึงความมีเสรีภาพ และเสรีภาพที่สำคัญก็คือ การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น ดังนั้น คำว่าสิทธิและคำว่าเสรีภาพ จึงมักพ่วงมาด้วยกัน จนบางที่เราก็พูดควบกันว่า สิทธิเสรีภาพ และในบางกรณีคำทั้งสองนี้ก็ถูกใช้ปนกัน หรือสับสนกัน หรือไม่ก็ใช้แทนกัน อย่างคนอเมริกันทุกวันนี้ที่ใช้คำว่า civil rights กับ civil liberties ปนๆ หรือแทนๆ กันไปโดยมีแนวความหมายเฉียดๆ กัน

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

ด้วยเหตุที่สิทธิเป็นตัวชี้บ่งถึงการมีเสรีภาพ จะดูว่าประชาชนมีเสรีภาพหรือไม่แค่นั้น ก็มักดูกันที่การปฏิบัติในเรื่องสิทธินี้แหละ ดังนั้น สิทธิจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในระบบประชาธิปไตย ถือเป็นเครื่องหมายหรือตราประทับของสังคมประชาธิปไตย จึงเป็นเรื่องที่ได้รับการเอาใจใส่มาก ต้องมีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ขึ้นมายืนยันเป็นหลักประกันสิทธิของประชาชน เริ่มตั้งแต่กฎหมายหลักหรือกฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญลงไปทีเดียว (ในกรณีอย่างนี้ คำว่าสิทธิกับคำว่าเสรีภาพก็ถูกใช้ปนๆ กันอีก บางที ตรงนี้ กฎหมายประเทศนี้ ใช้ว่าสิทธิ แต่กฎหมายประเทศโน้นใช้ว่าเสรีภาพ ตรงนั้น ประเทศนี้ใช้ว่าเสรีภาพ ประเทศโน้นใช้ว่าสิทธิ) โดยเฉพาะจะต้องรับประกันให้มีสิทธิเสรีภาพ พื้นฐานของพลเมือง เช่น สิทธิเสรีภาพในการพูดจา แสดงออก การเสนอข่าวสารข้อมูลและความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ การนับถือศาสนา การชุมนุม ตลอดจนสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน การได้รับโอกาสในการศึกษา การทำงาน การเดินทาง การดำรงชีวิต การใช้สิ่งสาธารณูปโภค และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม บางทีเราก็มักวนวุ่นกับเรื่องสิทธิและการที่จะมีเสรีภาพกันมากมาย จนชักจะหลงเพลิดเพลिनและลืมไปว่า นอกจากเราจะต้องได้ต้องมีสิทธิและเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ รัฐจะต้องรับประกันให้เราได้เรามีอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วตัวเราเองจะต้องทำอะไร เราจะต้องทำอะไรแก่รัฐ แก่ส่วนรวม แก่สังคม หรือแก่ประเทศชาติบ้าง และนี่ก็คือเรื่องของหน้าที่

สิทธินั้นคู่กันกับหน้าที่ พลเมืองของประเทศประชาธิปไตยนั้น เมื่อมีสิทธิก็มีหน้าที่ด้วย เมื่อได้สิทธิก็ต้องทำหน้าที่ด้วย สิทธิเป็นเรื่องของการที่จะได้ที่จะเอา ส่วนหน้าที่เป็นเรื่องของการที่จะให้ที่จะสละ

ออกไป พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่จะทำการศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบสัมมาชีพของตนๆ มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติของตน มีหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมประชุม พิจารณาดำเนินกิจการของส่วนรวม ต้องบำรุงรักษาสิ่งสาธารณูปโภค และสาธารณสมบัติ ต้องบำรุงรักษาธรรมชาติแวดล้อม ต้องรักษาระเบียบวินัย ต้องเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์ กติกาของสังคม ต้องเสียภาษีอากร เป็นต้น

เมื่อประชาชนพลเมืองทำหน้าที่ให้แก่สังคมหรือรัฐตามสถานะของตน สังคมหรือรัฐประชาธิปไตยที่ดี ก็มีสิ่งที่จะนำมาสนองแก่สิทธิของประชาชนพลเมือง ถ้าประชาชนพลเมืองไม่ช่วยกันทำเหตุ แล้วสังคมหรือรัฐจะเอาผลอะไรมาสนองความต้องการของประชาชนพลเมืองได้

ดังนั้น ถ้าจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ ก็อย่าลืมถาม หรือสำรวจตัวเองว่าได้ทำหน้าที่ของตนอยู่ด้วยดีหรือไม่ คือ ถ้าจะเรียกร้องสิทธิ ก็จะต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีด้วย มองในทางย้อนกลับ ผู้ที่ทำหน้าที่ของตนถูกต้องเป็นอย่างดีนั้นแหละ จึงเป็นผู้ที่สมควรจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ และสิทธิที่อ้างหรือเรียกร้องนั้น จะต้องนำไปใช้อย่างถูกต้องด้วย ผู้ที่รู้จักหน้าที่พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องนั้นแหละ คือผู้ที่ให้นำสิทธิไปใช้อย่างถูกต้อง

เพราะฉะนั้น สิทธิจะต้องมากับหน้าที่ และสิทธิเป็นสมบัติมีค่าอันน่าภูมิใจสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่พลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ควรสร้างจิตสำนึกในหน้าที่ถึงขั้นที่ยึดถือว่าสิทธิที่จะได้ทุกอย่าง มีมาพร้อมกับหน้าที่ที่จะต้องทำ ถามตนเองว่าการที่เราจะได้จะมีสิทธินี้ เราจะต้องทำอะไร หรือนึกถึงสิ่งที่ตนจะต้องทำต้องให้มากกว่านึกถึงสิ่งที่ตนจะได้จะเอา

ในประเทศอเมริกา มีวาทะหรือคำคมประโยคหนึ่งที่รู้กันทั่วไป ซึ่งเข้ากับเรื่องสิทธิและหน้าที่ ถือว่าเป็นวาทะสำคัญที่ฟังรู้ฟังจำ ถึงกับมีการจัดเข้าเป็นสิ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาจะต้องรู้ คือ คำกล่าวของประธานาธิบดีเคนเนดีที่ว่า **“จงอย่าถามว่าประเทศชาติจะทำอะไรให้ท่าน (แต่) จงถามว่าท่านจะทำอะไรให้แก่ประเทศชาติของท่าน”**^๑ นี่ก็คือการเตือนให้มีจิตสำนึกในการที่จะทำหน้าที่ มิใช่มีแต่คิดจะเรียกร้องสิทธิ

เมื่อสิทธิมาคู่กับหน้าที่ ก็เป็นความสมดุลอย่างหนึ่งระหว่างกันได้กับการให้ หรือระหว่างการรับเอากับการเสียสละออก เมื่อเกิดภาวะสมดุลหรือดุลยภาพนี้แล้วก็เข้าสู่ทางสายกลางที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตยที่ดี

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

อนึ่ง คำว่าหน้าที่นั้น มักจะพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่า *ความรับผิดชอบ* จนบางที่เราพูดควบไปด้วยกันว่า หน้าที่และความรับผิดชอบ หรือหน้าที่รับผิดชอบ คือนอกจากทำหน้าที่แล้ว ก็จะต้องมีความรับผิดชอบด้วย

คำว่าสิทธิมาด้วยกันกับเสรีภาพ คำว่าหน้าที่มาด้วยกันกับความรับผิดชอบ สิทธิคู่กับหน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพก็คู่กับความรับผิดชอบ ฉะนั้น และเมื่อเราพูดสองคำแรกควบกันว่าสิทธิเสรีภาพ เราก็พูด

๑ ('Ask not what your country can do for you ask what you can do for your country'.) คำกล่าวของจอห์น เอฟ. เคนเนดี ในพิธีปฐกฐินตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีอเมริกา พ.ศ. ๒๕๐๔ (ค.ศ. ๑๙๖๑) เช่น ใน The Dictionary of Cultural Literacy. 1991 และ A First Dictionary of Cultural Literacy. 1991

สองคำหลังควบกันว่า หน้าที่ได้รับผิดชอบ เพราะฉะนั้น สิทธิต้องมา
กับหน้าที่ จันใด เสรีภาพก็ต้องมากับความรับผิดชอบ จันนั้น

เมื่อเสรีภาพมากับความรับผิดชอบ ก็หมายความว่าเราจะต้อง
ใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ และต้องรับผิดชอบต่อการใช้เสรีภาพ
นั้นด้วย

ความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพนั้น อาจจะแบ่งอย่างคร่าว ๆ
ได้เป็น ๒ ช่วงตอน คือ รับผิดชอบต่อการที่ได้ทำหรือสิ่งที่ได้แสดงออก
ไปแล้ว กับรับผิดชอบก่อนจะทำ ก่อนจะแสดงออก หรือแสดงออก
อย่างมีความรับผิดชอบอยู่ในตัว

อย่างแรกเป็นความรับผิดชอบตามหลังการกระทำ คือเมื่อได้
ใช้เสรีภาพของตนออกไปแล้ว จะมีผลเกิดขึ้นอย่างไรก็รับผิดชอบต่อ
ผลนั้น ถ้าเป็นผลร้าย หรือมีความเสียหายเกิดขึ้น ก็กลัวรับผิดชอบ ไม่ปัด
ความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบอย่างนี้ แม้จะดีกว่าไม่ยอมรับผิดชอบ
เสียเลย แต่ก็ยังไม่ดีจริง เพราะเป็นการรับผิดชอบในชั้นผล และผลของความ
รับผิดชอบก็จำกัดอยู่ที่ตนเอง ซึ่งอาจจะหายไปเสียแล้วสำหรับ
ความหมายที่จะมีต่อส่วนรวม หรือสังคม แม้จะเป็นความรับผิดชอบ
ที่แสดงถึงระดับของจิตใจที่มีคุณธรรม แต่ก็ยังไม่ใช้ความรับผิดชอบใน
ระดับของความมีสติและการใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้นจึงจัดแบ่งออกได้ว่า พวกที่หนึ่ง คนที่เลวร้ายที่สุด
ได้แก่คนพวกที่ไม่ยอมรับผิดชอบอะไรเลย สิ่งที่ตนจะต้องทำก็ไม่
รับผิดชอบต่อที่จะทำ และแม้ตนจะได้ใช้เสรีภาพอย่างผิดหรือพลาด และ
ทำให้ผลเสียหายเกิดขึ้น ก็ปัดความรับผิดชอบ ไม่ยอมรับผิดชอบต่อผล
ถึงตน พวกที่สอง คนที่ดีกว่านั้น ได้แก่คนพวกที่ยอมรับผิดชอบต่อผล
ที่เกิดขึ้นจากการใช้เสรีภาพของตน

ส่วนคนที่มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนา ในระบอบประชาธิปไตย ก็คือคนที่รับผิดชอบตั้งแต่เริ่มต้น ก่อนที่จะใช้เสรีภาพในการกระทำหรือแสดงอะไรออกไป เรียกว่า เป็นคนที่ใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ เขาใช้เสรีภาพด้วยความรู้ตระหนักว่า การแสดงออกหรือการกระทำของเขาจะก่อให้เกิดผลดีผลเสียอย่างไร และพยายามให้การแสดงออกหรือการกระทำนั้นเป็นไปอย่างถูกต้อง ก่อผลดีที่สุด ดังนั้นนอกจากความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของเขาเอง ที่จะต้องทำให้ดีให้ถูกต้องเรียบร้อยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว การแสดงออกหรือการกระทำใดๆ ก็ตามที่ปรากฏออกมาจากตัวบุคคลนั้น ย่อมเกิดจากการที่ได้ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล ความถูกต้องชอบธรรม ผลดีผลเสียต่างๆ ด้วยความมุ่งหมาย ต่อความจริง ความดีงาม และประโยชน์สุขเป็นอย่างดีแล้ว ว่าความ คิดเห็น การตัดสินใจ การแสดงออก และการกระทำของตนจะไม่ก่อ ผลเสียหายและจะเกิดผลสร้างสรรค์อย่างดีที่สุด

ขอยกตัวอย่าง เช่น เมื่อมีการให้แสดงความคิดเห็นกันเกี่ยวกับ กิจการบ้านเมือง ในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งในหมู่ประชาชน ซึ่งมีเสรีภาพ ที่จะพูดจาแสดงออกให้ความคิดเห็น ไม่ควรคิดเพียงว่าจะได้ใช้เสรีภาพ ในการแสดงออกไปๆ เท่านั้น แต่ควรมีจิตสำนึกระลึกว่า เรื่องที่เขา เอาจามาให้เราพูดจาวิจารณ์แสดงความเห็นกันนั้น เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับ ความเจริญความเสื่อมของสังคม หรืออาจจะถึงกับเกี่ยวกับความเป็น ความตายของประเทศชาติ เราจะต้องให้ความคิดเห็นที่ประกอบด้วย ความมีสติรอบคอบ และใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด อย่าให้กลายเป็นการ เอาความเป็นความตายของประเทศชาติมาเป็นของเล่นสนุก หรือเป็น เพียงเครื่องสนองความอีโก้หรืออย่างที่เราเรียกว่า เฮฮา กันมันๆ ไป

บางครั้ง เรื่องที่นักการเมืองหรือสื่อมวลชนเป็นต้น เอามาถามพวกเราชาวบ้านนั้น ก็เป็นเรื่องใหญ่มาก ซึ่งตามปกติกว่าจะวินิจฉัยหรือตัดสินใจได้ เราจะต้องให้คณะผู้เชี่ยวชาญหรือคณะทำงานหลายๆ คนไปสืบค้น ประมวลข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล และข้อพิจารณาทางวิชาการกันก่อนนานเป็นเดือนเป็นปี การที่เขามาถามความคิดเห็นของเรานั้น เราอาจจะให้แง่มุมความรู้ความคิดเห็นที่ช่วยเสริมหรือประกอบเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่เราอย่าประมาทอย่าพูดพล่อยๆ เราจะต้องพูดจาวิจารณ์ ให้ความคิดเห็นด้วยความสำนึก ตระหนักในความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะนี่อาจจะกลายเป็นความตายของประเทศชาติหรือของสังคมของเราทีเดียว

การมีความรับผิดชอบนั้น นอกจากทำให้การกระทำและการแสดงออกต่างๆ เป็นไปอย่างดีและมีผลดีแล้ว ยังให้ผลดีทางจิตใจหรือความรู้สึกภายใน และทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมสังคมด้วย คือคนที่มีความรับผิดชอบนั้น จะไม่รู้สึกลัวเสรีภาพที่อยู่ในขอบเขตอันสมควรตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นความบีบคั้นจำกัดอดัดคับข้องใจ เขาจะอยู่อย่างสบายใจและพอใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งหลาย และการใช้เสรีภาพของเขาก็จะไม่เป็นไปอย่างก้าวร้าวรุกรานรบกวนเพื่อนบ้านหรือคนอื่นๆ ทำให้อยู่กันโดยสงบเรียบร้อย

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่พัฒนาจิตสำนึกในความรับผิดชอบ แม้แต่จะไปอยู่ในประเทศที่ถือกันว่ามีเสรีภาพมากที่สุดอย่างอเมริกัน ก็จะมีรู้สึกว่าเราถูกจำกัดเสรีภาพมากเกินไปจนเกินไป จะทำอะไรแม้แต่กับของที่เป็นสมบัติของตัวเองก็ทำไม่ค่อยจะได้ มีกฎหมายห้ามและบังคับเต็มไปหมด ถ้าว่าเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ บางคนอาจรู้สึกว่

ประเทศแบบอเมริกันนี้ คนมีเสรีภาพ ถ้าไม่น้อยที่สุด ก็ต้องว่าน้อย อย่างยิ่ง นอกจากนั้นจะทำอะไร ๆ ที่เราชอบใจก็ต้องคอยระแวงระวัง เดียวเพื่อนบ้านจะร้องเรียน หรือคนอื่นเขาจะ ‘ซู’ ฟ้องเรียกค่าเสียหาย รู้สึกกลัวว่ายอียดจิตใจไปหมด

เพราะฉะนั้น ยิ่งอยากได้อะไรก็มีเสรีภาพเท่าไร ก็ยิ่งต้องพัฒนา ความรู้สึกรับผิดชอบตามขึ้นไปเท่านั้น

ถ้าการใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบเป็นตัวสมดุลงแล้ว ก็จะมีผลพวงดีที่เป็นทางสายกลาง ซึ่งจะทำให้บรรลุจุดหมายของ ความเป็นประชาธิปไตยที่ดีได้

มีเสรีภาพทั้งภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

ทีนี้ต่อไป ยังมีเสรีภาพอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายขั้นรากฐาน คือการที่คนเราจะมีเสรีภาพแท้จริงภายนอกได้ เราจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย คือจิตใจจะต้องเสรี เสรีก็คือเป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาชักจูงให้ผิดไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหเขวออกไปจากธรรมก็คือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหา มานะ ทิฐิ เมื่อกิเลสพวกนี้เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเขวออกจากธรรม

พอจิตใจเขวออกจากธรรมไปแล้ว การแสดงออกภายนอกก็ เขวหมด คือจะทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตัวด้วยความโลภบ้าง ทำการด้วยความเกลียดชัง เคียดแค้นมุ่งจะทำลายเขาโดยโทสะบ้าง ทำการด้วยความลุ่มหลงมัวเมาโดยโมหะบ้าง พอเสรีภาพถูกเจ้ากิเลสเหล่านี้

ครอบงำมันก็กลายเป็นการทำตามใจชอบ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ แล้วความถูกต้องชอบธรรมจะไม่เกิดขึ้น แต่จะกลายเป็นการทำลายความชอบธรรม เสรีภาพกลายเป็นเครื่องมือที่จะก่อผลร้าย เพราะที่แท้จริงนั้น ในใจของเขาไม่มีเสรีภาพ ใจของเขาเป็นทาสของกิเลส ก่อนที่จะแสดงออก พูดออกมาว่า ฉันจะทำตามเสรีภาพของฉันนี้ เขาไม่รู้ตัวว่าที่จริงในใจของเขาเป็นทาสถูกกิเลสครอบงำบัญชาแล้ว ในกรณีที่เป็นอย่างนี้ ถ้าเข้าไปมีส่วนร่วมที่จะให้ ก็กลายเป็นเอาโลภะ โทสะ โมหะเข้าไปร่วมกันหรือให้แก่กัน แทนที่จะเป็นการสร้างสรรค์ ก็เลยกลายเป็นการช่วยกันทำลาย เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญที่สุดนั้นในใจจะต้องมีเสรีภาพ คือเสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ ทิฐิ

ตัณหา คือ ความอยากได้อะไรอย่างเอาเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์ และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ไฝ่เสพ ไฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญหรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ไฝ่อำนาจ ไฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขา รับความเห็นของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ลัทธิอุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลั่งลัทธินิยม อุดมการณ์ คับแคบ)

กิเลสจำพวกเห็นแก่ตัว เอาตัวตนเป็นศูนย์กลาง ๓ อย่างนี้ มักเข้าครอบงำจิตใจ เป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ ปุถุชนทั่วไป ถ้าขาดสติเมื่อไร ก็จะอยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน ทำให้

พฤติกรรมเสรีภาพเสียศูนย์ เสียดุล กลายเป็นโทษ ก่อผลร้าย ทำลาย
ประชาธิปไตย

เสรีภาพจะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดประชาธิปไตยได้แท้จริง คนจะต้อง
ใช้ปัญญาด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยความสุจริตใจจริง ๆ แต่ความสุจริตใจ
หรือความจริงใจในการใช้ปัญญานั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าใจถูกครอบงำ
ด้วยกิเลส ถ้าคนมีโลภะ โทสะ โมหะ ใช้ปัญญาคิดการ ใจก็คิดเอา
ประโยชน์ให้แก่ตนบ้าง คิดทำลายเขาบ้าง คิดด้วยความลุ่มหลง
มัวเมาบ้าง แล้วผลดีจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้อย่างไร มันเป็นไปได้
เพราะฉะนั้นจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย

เสรีภาพระดับนี้ไม่ค่อยมีคนคิดถึง มีแต่บอกว่าฉันคิดว่า อย่างนี้
ฉันจะต้องทำให้ได้ นี่เป็นเสรีภาพ แต่ไม่ได้ถามตัวเองว่าใจของตัวเอง
มีเสรีภาพแล้วหรือยัง อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นก่อนที่
จะมีเสรีภาพภายนอกได้อย่างแท้จริงนั้นจะต้องมีเสรีภาพทางจิตใจ
เสียก่อน อันนี้เป็นขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ในทางธรรมจึงถือว่า คนที่จะเป็นเสรีอย่างแท้จริงก็คือ
คนที่บรรลุธรรมอย่างสูงสุดก็คือพระอรหันต์ ซึ่งไม่มีความเห็นแก่ตัว
ไม่ทำอะไรเพื่อได้เพื่อเอาให้แก่ตัวเองเลย อย่างน้อยก็ไม่แสดงออก เพื่อ
หาผลประโยชน์แก่ตน ไม่ได้ทำอะไรด้วยความเคียดแค้นชิงชัง มุ่งเพื่อ
ทำลายใคร ไม่ได้ทำอะไรด้วยความลุ่มหลงมัวเมา เพราะฉะนั้นการ
แสดงออกของท่านจึงเป็นเสรีภาพที่แท้จริง เพราะเสรีทั้งใน เสรีทั้งนอก
สอดคล้องกัน เป็นเสรีภาพตลอดสายครบถ้วนเต็มความหมาย อันนี้แหละ
เป็นความหมายของเสรีภาพซึ่งมีหลายชั้น

เป็นอันว่า เราจะมองความหมายของเสรีภาพแค่ทำได้ตามชอบใจ
เท่านั้นไม่ได้ การมองอย่างนั้นเรียกว่าเป็นขั้นที่มีสติปัญญาน้อยที่สุด ด

คือไม่ได้เรื่องเลย ต้องมองกันให้หลาย ๆ ชั้นจนกระทั่งถึงเสรีภาพของจิตใจอย่างที่ว่าพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว จึงจะได้เสรีภาพที่แท้จริง

ที่นี้เสรีภาพในขั้นเต็มความหมายถึงภายใต้จิตใจนี้ ที่มันมีความสำคัญมากก็เพราะมันเกี่ยวโยงไปถึงการใช้ปัญญาที่ว่าพอเราพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ เข้ามาครอบงำแล้ว ปัญญาของเราก็จะบริสุทธิ์ผ่องใส สามารถใช้วินิจฉัย คิด การ และวางแผน เป็นต้น อย่างเที่ยงธรรม คนในสังคมประชาธิปไตยที่จะปกครองตนเองได้และปกครองกันเองได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาให้มาก จะต้องใช้ความคิดพิจารณาเหตุผล สิ่งที่จะทำหรือแสดงออกมาจะต้องเกิดจากปัญญา เป็นไปด้วยความรู้เข้าใจ เช่นรู้เข้าใจข้อมูลของเรื่องราวอย่างชัดเจน รู้เข้าใจในเหตุและสามารถหยั่งถึงผลในเรื่องนั้น ๆ รู้เข้าใจเหตุปัจจัยว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยมาอย่างไร สืบสาวให้ได้ต้นตออย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องย้ำให้มาก เพราะการใช้หรือการแสดงออกของปัญญาที่บริสุทธิ์ บริบูรณ์ นี่แหละคือการใช้เสรีภาพอย่างสูงสุด และเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ปัญญา คือการแสดงออกของเสรีภาพนั้น จะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้ ความเข้าใจในตัวความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้จริง ไม่ใช่รู้เห็นแต่ผลประโยชน์ของตน หรือรู้เห็นหนทางที่จะกีดกันคนอื่น หรือไม่รู้ ไม่คิด ไม่เข้าใจอะไรเลย

เมื่อประชาชนจะปกครองตนเอง ประชาชนนั้นแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจ เขาจะต้องรับผิดชอบต่อผลการเลือกตัดสินใจของตน

เขาจะต้องไม่เลือกตัดสินใจอะไร เพียงเพราะถูกใจไม่ถูกใจ หรือชอบใจ ไม่ชอบใจ หรือโดยปราศจากความรู้ไว้ความคิด แต่ต้องพิจารณาว่า สิ่งที่จะเลือกหรือตัดสินใจนั้นถูกต้องหรือไม่ ชอบธรรมหรือไม่ เป็นไปเพื่อ ความดีงามความเจริญของงามและประโยชน์สุขร่วมกันหรือไม่ ซึ่งก็คือ ต้องมีปัญญาและใช้ปัญญา และปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีการ พัฒนา เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงย้ำเน้นเรื่องการศึกษา เป็นอย่างยิ่ง เพื่อย้ำความสำคัญในเรื่องนี้ อาจจะต้องใช้คำว่า ต้องมี การใช้ปัญญาอย่างยอดเยี่ยม

รูปแบบสำคัญในระบบประชาธิปไตย คือการที่ประชาชน แต่ละคนมาบอกแจ้งการเลือกหรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียง หรือลงคะแนนเสียง อย่างที่เรียกว่ามาโหวตกัน แล้วประชาธิปไตยก็ถือ เอาความเสี่ยงข้างมากของคนที่มาลงคะแนนนั้น รูปแบบนี้จะมีผล ความหมาย และได้ผลจริง จนทำให้เกิดประชาธิปไตยที่ดี ก็ต่อเมื่อมันมี เนื้อหาสาระอยู่ข้างใน คือการที่คนผู้ออกเสียงนั้นมีสติปัญญาและ เลือกตัดสินใจด้วยการใช้สติปัญญาอย่างแท้จริง ไม่อยู่ใต้การครอบงำ ของโลภะ โทสะ และโมหะ

คนโง่ร้อยละยี่สิบคนมาประชุมกันโหวตว่าโลกนี้แบน ทั้งที่ได้ คະแนนเป็นเอกฉันท์ยิ่งกว่าเสียงข้างมาก โลกก็หาได้แบนไปตามนั้นไม่ วิศวกรคนเดียวใช้ความรู้คำนวณอย่างถูกต้องว่าเสาคอนกรีตต้นเท่านั้น ใช้เหล็กขนาดเท่านี้ จะทานน้ำหนักอาคารใหญ่เท่าที่ต้องการไม่ได้ แต่คนหมู่นั้นต้องเอาให้ ได้ ผลคืออาคารถล่มทลาย หรือเหมือนฝูงลิง จะข้ามแม่น้ำมีความเห็นร่วมกันว่า กระสอบหนุนเบาดีให้เอามามัด ติดตัวจะได้ลอยน้ำข้ามไป เลยพากันตายทั้งหมด เข้าทำนองที่ปราชญ์ ฝรั่งเศสหนึ่งพูดไว้ว่า อวิชชามหาชน คือหนทางแห่งมหาวินาศ

ครูคนหนึ่งอยากจะพักให้สบาย ไม่อยากสอน พอเข้าห้องเรียน กับบอกนักเรียนว่าเรามาใช้วิธีประชาธิปไตย มาโหวตกันนะว่าจะเรียนดี หรือเล่นดี นักเรียนเฮยกมือพร้อมให้เล่น ชั่วโง่งโน้นอยากไปพัก ครูก็ใช้วิธีนี้ได้ผลทุกที ครูก็สบาย นักเรียนก็สนุก แต่ผลการเรียนตกต่ำมาก

กรรมการวัดหนึ่งจะจัดงานวัด ประชุมกันพิจารณาเรื่องหา มหรสพ เกิดมีข้อเสนอให้เลือกว่าจะมีหมอลำหรือระบำก๊งเป้ ตกลงกัน ไม่ได้ เลยบอกว่าให้ชาวบ้านมาออกเสียงกันดู พอได้ยินว่าเป็นเรื่อง จะมีมหรสพ พวกผู้ใหญ่ก็ไม่สนใจไม่มาออกเสียง มีแต่หนุ่มๆ มากันมาก พอขอคะแนนเสียง ระบำก๊งเป้ก็ชนะด้วยคะแนนท่วมท้น เรื่องถึงสมภารต้องแก้ปัญหา ด้วยความลำบากใจมาก (ลองเทียบกับ ไปเลือกตั้งเพราะเห็นแก่อำิสสินจ้าง!)

ในอดีต ณ นครสี่ของพระเจ้าสุริยชัย พระราชโอรสพระนาม ว่าเวสสันดรมีช้างเผือกชื่อว่าปัทมจินต ซึ่งมียกติดิษฐ์เลื่องลือว่าเป็น ช้างมงคล ขับขี่ไปไหนก็ทำให้ฝนตกชุ่มฉ่ำอุดมสมบูรณ์ พระราชา แห่งแคว้นกิลิงคะ ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจทรงส่งราชทูตมาขอ พระราชทานช้างปัทมจินตนั้น โดยอ้างว่าแผ่นดินของพระองค์เกิด ฝนแล้ง จะขอช้างนั้นไปทำให้ฝนตก เจ้าชายเวสสันดรได้พระราชทาน ช้างเผือกมงคลนั้นไป เป็นเหตุให้ประชาชนโกรธแค้นมาก ถึงกับมีมติ ให้พระเจ้าสุริยชัยเนรเทศเจ้าชายเวสสันดร พระเวสสันดรจึงต้องออก เดินป่าตามเรื่องในมหาเวสสันดรชาดก

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ ทรงยอมสละดินแดน ไทยแถบตะวันออกของแม่น้ำโขง แคว้นหลวงพระบาง และจังหวัด พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส และยกดินแดนไทย

ในแหลมมลายูให้แก่อังกฤษที่มาคุกคาม เวลานั้นถ้าถามเสียงข้างมาก ซึ่งกำลังโกรธแค้นกันอย่างยิ่ง ก็ย่อมว่าให้รบกับฝรั่งเศสและอังกฤษ และถ้าเป็นเช่นนั้น ประเทศไทยก็คงไม่พ้นตกเป็นอาณานิคมของ สองชาติตะวันตกนั้น เช่นเดียวกับประเทศพม่า เป็นต้น

มิใช่เฉพาะอวิชาหรือโมหะเท่านั้นที่จะนำพาชนไปสู่ความ พินาศ การเลือกตัดสินใจด้วยโลภะ และโทสะ ก็พาประชาชนไปสู่ หายนะได้เช่นเดียวกัน

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธงนำหน้าของประชาธิปไตย

ในระบบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าเสียงประชาชนเป็นใหญ่ และเสียงประชาชนนั้นเป็นเสียงสวรรค์ ถ้าเราไม่ต้องการให้เสียงสวรรค์ กลายเป็นเสียงนรก ก็ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ดี โดยพัฒนา ประชาธิปไตยให้มีคุณภาพ ด้วยการพัฒนาปัญญาให้สามารถเลือก ตัดสินใจด้วยการใช้ปัญญาอย่างยอดเยี่ยม ให้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของโลกะ โทสะ และโมหะ ไม่เลือก ตัดสินใจ หรือทำการใดเพราะเห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ส่วนตัว โดย มุ่งหาอำนาจความยิ่งใหญ่หรือด้วยเคียดแค้นชิงชังมุ่งทำลายใคร หรือ โดยไร้ความรู้ความคิดไม่มีวิจารณ์ญาณ

ก่อนจะใช้ปัญญาเลือกตัดสินใจหรือทำการใดให้ได้ผลก็ต้อง มีปัญญาที่จะใช้ จะมีปัญญาได้ก็ต้องรู้จักใช้และหมั่นพัฒนาปัญญา

นอกจากแสวงหาความรู้อยู่เสมอแล้ว เมื่อได้เห็นได้อ่านหรือ ได้ฟังข่าวสารข้อมูล ก็อย่าตื่นตูมเชื่อง่าย รู้จักพิจารณาว่าอะไรเป็น สาระ อะไรไม่เป็นสาระ และเลือกสนใจสิ่งที่เป็นสาระ โดยเฉพาะที่

เกี่ยวกับการป้องกันความเสื่อม และเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต พัฒนาชุมชนหรือสังคมของตน

เมื่อรับข่าวสารข้อมูลใดจะได้ฟังได้อ่านก็ตาม ถ้าจะจับจุดสนใจ ก็ถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นรับกระทบ ที่จะไปสืบสาวหารายละเอียดที่แท้ และวิเคราะห์หาความจริงต่อไป อย่างน้อยก็ไตร่ตรองพิจารณานานๆ หลายๆ แก่มุม อย่าด่วนตัดสินอะไรง่ายนัก โดยเฉพาะข่าวตื่นเต้น และเรื่องทำนองโฆษณา ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อน

ว่ากันว่า คนไทยเรานี้ เป็นคนชอบสนุกสนาน ถ้าจะฟังอะไร ชมรายการอะไร ก็ต้องเป็นเรื่องตื่นเต้น หรือเป็นประเภทเฮฮาวาทะ ฟังแล้วก็เฮฮาสนุกสนาน ได้สะใจหน้าใจกันไป แต่ถ้าเป็นรายการ ประเภทความรู้เนื้อหาสาระจริงๆ ก็ไม่ชอบ ถ้าจะพัฒนาปัญญากัน ก็ต้องยอมฟังยอมชมรายการเนื้อหาสาระบ้าง

ส่วนสำหรับเรื่องเฮฮาวาทะนั้นก็ชมได้ฟังได้ แต่อย่าเพียงแค่ว่า เฮฮาสนุกสนานอย่างเดียว ถ้าได้แค่นั้นก็พัฒนาปัญญายาก จะต้องไม่ใช่แค่ฟังและคล้อยไปตามเขาว่าอย่างเดียวนอกจากสนุกสนานเฮฮาแล้ว ควรจะใช้ปัญญาของตนคิดพิจารณาเรื่องที่เขาว่านั้นไปด้วย คิดพิจารณาในแง่มุมอื่นๆ บ้าง และถ้าเป็นเรื่องสำคัญ อย่าหยุดแค่ชมรายการเท่านั้น เอาไปคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผลมองอีกครั้งให้รอบด้าน ถ้าทำบ่อยๆ เป็นนิสัย ก็จะพัฒนาปัญญาขึ้นไปได้เรื่อยๆ

คำพูดที่ดีนั้น ทางพระเรียกว่า วาจาสุภาสิต วาจาหรือคำพูดที่ดีนี้มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นความจริง ไม่ใช่คำเท็จไม่โกหกหลอกลวง มีเหตุผล ไม่เลื่อนลอยเพ้อเจ้อ ไม่เหลวไหลไร้สาระ เป็นประโยชน์ เป็นเชิงสร้างสรรค์ ไม่เป็นโทษก่อความเสียหาย สุภาพ ไม่หยาบคาย พูดอย่างมีน้ำใจหรือพูดด้วยน้ำใจปรารถนาดี เป็นคำสมานสามัคคี

หรือส่งเสริมให้คนร่วมมือกัน ไม่ส่อเสียด ก่อความแตกแยก หรือชวนทะเลาะวิวาท นอกจากนั้นยังมีลักษณะปลีกย่อยอื่นๆ ประกอบอีก เช่น พุดถูกกาลถูกเวลา พุดพอประมาณ พอดีมีขอบเขต ไม่เรื่อยเปื่อย ไม่มากเกินไปเกินไป เป็นต้น และในแง่ของความได้ผลก็มีทำนองหรือลักษณะการพูดที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจนซาบซึ้งใจ ทำให้เกิดกำลังใจ และความร่าเริงเบิกบานใจ

เมื่อไปฟังใครพูด ก็ให้หลักเกณฑ์นี้พิจารณาดู เช่นว่าเขาพูดถูกต้อง เป็นความจริง เป็นเหตุเป็นผล มีประโยชน์หรือไม่ เป็นต้น และไม่ลืมมองดูในแง่แรงจูงใจด้วยว่าเขาพูดจากปัญญาบริสุทธิ์จริงใจ ไม่พูดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง และไม่พูดโดยมุ่งปลุกเร้าผู้ฟังให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้วจับเอาสาระมาคิดพิจารณาให้ได้ปัญญา และแนวทางทำสิ่งที่ดีงามเป็นคุณประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ถ้าจะเลือกจะตัดสินใจเชื่ออะไร ก็ต้องรู้ความจริงในเรื่องนั้น และไม่ใช่รู้ความจริงเท่านั้น ต้องรู้จริงด้วย ควรจะถามตัวเองก่อนว่า เรื่องนี้และเหตุ-ปัจจัยในเรื่องนี้เรารู้จริงหรือไม่ ถ้ายังไม่รู้จริง ก็อย่าเพิ่งตกลงไป ควรเผื่อใจไว้ก่อนบ้าง

คนจำนวนมากยังติดเพลิน ตลอดจนหลงใหล ชื่นชอบกับการพูดแบบปลุกเร้ากิเลส ถ้าไม่ใช่เฮฮาว่าทะ ก็ต้องเป็นประเภทปลุกเร้าอารมณ์ ระดมโทสะ แล้วก็ตื่นเต้น ฮือฮา เกิดโลภะ โทสะ โมหะ คล้อยไปตาม เรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นสาระ ต้องใช้ความคิดพิจารณามาก ไม่เอา ถ้ายังชอบตื่นเต้นตื่นง่ายนัก ก็แสดงว่ายังตื่นประชาธิปไตยจะยังไม่ถึงไหน ถ้าจะพัฒนาประชาธิปไตยก็ต้องเข้าสู่วิถีแห่งปัญญา ต้องมุ่งความจริง มุ่งสัจจะ มุ่งประโยชน์ที่แท้ ด้วยการใช้อนุปัญญาอย่างยวดยิ่ง ไม่อ่อนแอ ท้อถอย เอาแต่ง่ายเข้าว่า

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังเป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตย เพราะว่าเมื่อเราพ้นจากการครอบงำของกิเลสแล้ว เราจึงจะสามารถใช้ปัญญาได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมและเต็มที่ การกระทำและการแสดงออกที่เกิดจากการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบจริงจังและโดยบริสุทธิ์ใจเท่านั้น จึงจะได้สิ่งที่ถูกต้องและเป็นผลดี แล้วเราก็เอาปัญญาอย่างนี้แหละมาใช้ในการที่จะปกครองตนเอง ในการที่จะจัดสรรอะไรต่างๆ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเสรีภาพก็หมุนมาบรรจบกับปัญญานี้เอง โดยจะต้องเป็นปัญญาของคนที่มีจิตใจที่เสรี คนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือคนที่มีปัญญา โดยเป็นปัญญาที่มีเสรีภาพ ที่ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ปัญญาจะเป็นตัวสื่อโยงระหว่างพฤติกรรมเสรีภาพที่แสดงออกไปภายนอก กับจิตใจที่มีเสรีภาพอยู่ภายใน

เมื่อพฤติกรรมเสรีภาพนอก ออกไปจากจิตใจที่เสรีภายในหรือถูกควบคุมโดยจิตใจที่เสรีภายในแล้ว ก็เกิดความสมดุลเป็นดุลยภาพระหว่างเสรีภาพภายนอก กับเสรีภาพภายใน นี่คือเสรีภาพที่พอดี โดยสมบูรณ์ เป็นการเข้าถึงทางสายกลางที่แท้จริง

ดุลยภาพระหว่างพฤติกรรมเสรีภาพนอกกับจิตใจเสรีภายในนี้ ไม่ใช่ภาวะหยุดนิ่ง แต่เป็นช่องทางสื่อสารสัมพันธ์ที่ปัญญาจะสามารถเล่นไหลทั้งไปและมาทั้งเข้าและออกได้อย่างแคล่วคล่องโปร่งโล่ง คือจะใช้พฤติกรรมภายนอกในการแสวงหา หรือรับความรู้ความเข้าใจ เข้ามาสร้างสรรค์ปัญญา ก็จะได้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากอคติ เข้าถึงความจริง หรือจะใช้ปัญญาคิดการใดที่จะแสดงออกไปทางพฤติกรรมภายนอก ก็เป็นไปในทางสร้างสรรค์และดีงามชอบธรรม เรียกว่าเสรีภาพที่เป็นทางผ่านของปัญญาที่แท้และบริสุทธิ์

ถ้าได้เพียงความหมายแค่นี้ ประชาธิปไตยก็ไปได้แล้ว อะไรๆ อื่นก็เป็นส่วนประกอบ คนที่มีปัญญาอย่างนี้ มีเสรีภาพอย่างนี้ รู้จักปกครองตนเองได้อย่างนี้แล้ว ถ้าจะมาจัดสรรรูปแบบประชาธิปไตย มันก็จัดสรรได้รูปแบบที่ดีที่มีความเที่ยงธรรม เป็นรูปแบบที่เลือกสรรแล้วด้วยความเข้าใจเหตุเข้าใจผล จัดปรับให้เหมาะสมแก่สังคมของตนเองเป็นอย่างดี มิฉะนั้นก็จะได้แต่รูปแบบมาอย่างพว่ๆ มั่วๆ แล้วก็ทุ้มเถียงวุ่นวายกันอยู่กับเรื่องรูปแบบเรื่อยไป เพราะฉะนั้นเราจะต้องสร้างสาระของประชาธิปไตยนี้ให้ได้ คือว่า ในที่สุดแล้วประชาธิปไตยนั้นเป็นการปกครองกันด้วยปัญญาของคนที่มีจิตใจเป็นเสรี

ปัญญาที่สำคัญคือปัญญาที่รู้ธรรม ธรรมนั้นคืออะไรคือรู้ความจริง รู้ความถูกต้อง รู้ความดีงาม หยั่งถึงเหตุผลที่แท้จริงนั่นเอง

หน้าที่ของปัญญาก็คือพาคนมาให้งถึงธรรม เมื่อปัญญาพาคนมาถึงธรรม ให้คนเข้าถึงธรรม ปัญญาบรรจบกับธรรมแล้ว ก็ให้คนอยู่กับธรรมและทำการตามธรรมนั้นต่อไป นี่คือประชาธิปไตยที่บรรลุความมีแก่นสาร เพราะตั้งอยู่บนฐานของธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตย

จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย
ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่อธรรม

เราต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมชาติของคนทั่วๆ ไปที่เรียกว่าปุถุชน ซึ่งยังมีกิเลส ย่อมมีความถือตัว ถือศักดิ์ศรีให้ความสำคัญแก่ตนเอง อยากให้ตนเป็นคนที่มีความหมาย อยากให้ตัวเด่นเป็นที่ยอมรับเชิดชู หรือมีอะไรเหนือกว่าผู้อื่นอย่างน้อยก็ไม่ได้ด้อยหรือถูกลดความสำคัญ ซึ่งเรียกว่ากิเลสปกป้องตัวเพื่อให้อยู่รอด เมื่อมนุษย์ยังมีการศึกษาน้อย ยังพัฒนาไม่เต็มที่ คือยังพัฒนาไม่เพียงพอที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องอาศัยกิเลสอย่างนี้ ช่วยกระตุณเร้าที่จะรักษาตัวให้อยู่รอดไปก่อน

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติและวิธีการที่ดี กิเลสพวกนี้ ก็จะทำให้คนปะทะกัน ไม่ยอมกัน ไม่ลงกัน ตลอดจนไม่ฟังกัน ทำให้ขัดแย้ง แยกแยก ทะเลาะวิวาท ทำงานร่วมกันไม่ได้ และอยู่ร่วมกันด้วยดีไม่ได้ กิจการของส่วนรวมก็ไม่ดำเนินไปด้วยดี เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม และการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข ข

ยกตัวอย่าง เช่น ในการประชุมเพื่อกิจการของส่วนรวม เมื่อมีการแสดงความคิดเห็นกัน ผู้ที่พูดก็แสดงออกเพียงด้วยมุนจะอวดตัว อวดภูมิว่าฉันเก่งฉันแน่ ผู้ที่ฟังก็ถือตัว ใครจะแสดงความคิดเห็นกระทบถึงตัวหรือแย้งต่อความคิดเห็นของตัวเองไม่ได้ เมื่อประชุมกันไปก็กลายเป็นทุมเถียงขัดแย้งทะเลาะวิวาทหรือโกรธเคืองกัน เลยต้องเลิ้งไป

เป็นการประชุมแบบเฮฮาสนุกๆ ให้ผ่านๆ ไปบ้าง คอยฟังคอยรับตาม หัวหน้าหรือประธานจะว่าอย่างไรบ้าง ก็เลยสักว่าเป็นการประชุม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

การประชุมเป็นกิจกรรมสำคัญในระบบประชาธิปไตย เพราะเป็นช่องทางใหญ่ที่จะให้ศักยภาพของสมาชิกแต่ละคนออกมาเอื้ออำนวยผลแก่ส่วนรวม หรือเป็นที่สำหรับมาเก็บเกี่ยวผลิตผลแห่งปัญญาของสมาชิกแต่ละคนนั้นไปเสริมประโยชน์ของสังคม และเป็นที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นไปตามความหมายของมัน ก็ไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

เมื่อเป็นอย่างนี้ จะแก้ไขอย่างไร หลักการแก้ปัญหาก็คือต้องให้มีอะไรอย่างหนึ่ง ที่สมาชิกทุกคนยอมรับนับถือร่วมกันให้ยิ่งใหญ่กว่าตัวเขา หรือมีความสำคัญเหนือกว่าตัวเขา ซึ่งเมื่อมองหรืออ้างถึงสิ่งนั้นแล้ว ทุกคนจะยอมให้แกสิ่งนั้น หรือยอมเพื่อเห็นแกสิ่งนั้นได้

ในระบบเผด็จการ ทุกคนยอมหรือต้องยอมรับอำนาจของผู้ปกครอง ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ต้องอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน รักษาความสงบเรียบร้อย หรือแม้แต่มีระเบียบวินัยอยู่ได้ เพราะเกรงกลัวต่ออำนาจที่ครอบงำพวกตนอยู่ แต่การยอมตัวให้แก่อำนาจที่เกรงกลัวแบบนี้ เราได้มองเห็นแล้วว่า เป็นระบบที่ไม่ดี ไม่พึงปรารถนา

ถ้าไม่ใช้ความเกรงกลัวต่ออำนาจของคนด้วยกันอย่างนั้นจะให้อยอมตัวแก่ใคร ในบางสังคม เขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่ทุกคนเคารพบูชาสูงสุด เมื่ออ้างเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็เป็นจุดรวมให้ทุกคนยอมตัวและยอมตามได้ แต่นั่นก็ยังไม่ใช่วิธีการที่สมควรแก่ประชาชนที่พัฒนาในระบอบประชาธิปไตย

ในประเทศที่ถือชาตินิยมแรงกล้า ประชาชนทั้งหลายมุ่งมั่นจะให้ประเทศชาติของตนยิ่งใหญ่ พวกกันทำทุกอย่างเพื่อให้ชาติของตนยิ่งใหญ่ ทุกคนยอมตัวได้ ยอมกันได้ และแม้แต่สละตัวได้ เพื่อเห็นแก่ชาติ แม้แต่จะแก่งแย่งขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ระหว่างบุคคล แต่พอมีเหตุให้อ้างว่าเพื่อชาติ ทุกคนหยุดเรื่องส่วนตัว หันมารวมใจกัน ยอมกัน สามัคคีกัน ยอมได้ทุกอย่างที่จะร่วมกันทำการเพื่อชาติ แต่วิธีนี้ก็ไม่เข้ากับหลักการที่แท้ของประชาธิปไตย และมีโทษ เช่นเป็นเหตุให้ทำการเกินพอดี และคับแคบ เอาแต่ชาติของตัวเอง โดยพร้อมที่จะเบียดเบียนข่มเหงรังแกหรือเอาเปรียบชาติอื่น

นอกจากลัทธิชาตินิยมแล้ว ความยึดมั่นในอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้ผลแรงไม่แพ้กัน คนที่มีอุดมการณ์แรงกล้า ก็ยอมตัวให้แก่อุดมการณ์ได้ ทุกคนที่ยึดถืออุดมการณ์เดียวกันนั้น จะยอมได้ ทำได้ทุกอย่างเพื่ออุดมการณ์ สามารถร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกัน เชื้อฟังกัน ทำการร่วมกัน เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จตามอุดมการณ์ แต่วิธีนี้ก็ไม่ปลอดภัย นอกจากคับแคบแล้ว พฤติกรรมในการเสียสละและทำการต่างๆ อย่างเข้มแข็งจริงจัง มักเป็นไปเพียงเพราะแรงขับแรงพลุ้งของความยึดมั่นในอุดมการณ์ ขณะที่แรงส่งของอุดมการณ์ยังเข้มอยู่ ก็ทำการไปได้อย่างไม่ต้องคิดอะไร แม้แต่จะทำร้ายหรือทำลายใครๆ อะไรๆ อื่นก็ได้ และพอแรงพลุ้งเบาลงก็เข้ารูปเดิม เพราะไม่ใช่เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในเนื้อในตัวของตัวเอง ไม่ใช่เนื้อตัวที่แท้ของเขา ไม่ใช่ชีวิตจิตใจที่แท้ของตัวเองเอง ยังประกอบด้วยโมหะ ไม่เป็นไปด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ยังไม่เป็นที่พึงประสงค์ของประชาธิปไตย

ส่วนคนที่ไม่ยึดถือในสิ่งต่างๆ ที่พูดมาแล้วข้างต้น ตัวตนก็จะเด่นมาก โดยไม่มีอะไรมาลดแรง แต่คนพวกนี้ก็มิมีสิ่งที่เขาจะยอมตัวให้

เหมือนกัน คือ ในเวลาที่มีภัยอันตรายร้ายแรงมาคุกคามต่อชีวิตของตน หรือต่อกลุ่มต่อหมู่คณะต่อประเทศชาติของตน เช่นประเทศชาติถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ในเวลานั้น ประชาชนในประเทศชาติของเขา จะยอมตัวและยอมกันได้ มาพร้อมเพรียงสามัคคี ร่วมกันเพื่อป้องกัน รักษาประเทศชาติของตน แต่พอภัยอันตรายผ่านพ้นไปแล้วก็กลับ แดกแยกกันออกไป ต่างคนต่างใหญ่ตามเดิม

ถ้าอย่างนี้ ในสังคมประชาธิปไตยจะอย่างไร ได้พูดไว้แล้วว่า คนที่ร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์พัฒนาประชาธิปไตยนั้นเป็นคนที่ใช้ปัญญา เขามุ่งที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม ด้วยการที่ใช้ปัญญา พิจารณา เลือกรู้วินิจฉัยว่าอะไรเป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ที่แท้จริงเพื่อจะทำตามที่มองเห็นด้วยปัญญานั้น ให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริง ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์ ที่แท้นั้นเป็นเป้าหมาย เป็นจุดหมายสูงสุดที่เขาใฝ่ปรารถนาจะเข้าถึง

คนที่เป็นอย่างว่านี้ ถ้าเขาจะเข้าร่วมประชุมพิจารณาเรื่องอะไร ใจของเขาแต่ละคนก็ทุ่มก็พุ่งก็มุ่งตรงไปที่ตัวความจริง ความดีงาม ตัวประโยชน์ และสาระที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาของชีวิตและสังคมให้สำเร็จด้วยความใฝ่ปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อตัวความจริง ต่อสาระที่แท้ อันนี้เขาจะสละเร็วแรง กำลังสติปัญญาความคิด และแสงสว่างรังผึ้ง ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาเข้าถึงตัวความจริงหรือสสารนั้น จนไม่มอง ไม่ใส่ใจกับเรื่องจุกจิก ปลืกล้อยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการหาความจริง เช่น การขัดแย้งกระทบกระทั่งความรู้สึกต่างๆ เขามองข้ามไปได้หมด ถ้าไม่ เข้าถึงสาระยังจับเอาตัวความจริงไม่ได้เขาคงไม่ยอมหยุดเลิก ด้วยเหตุนี้ เขาจึงยอมตัวและยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่การที่จะเข้าถึงตัวความจริง และสสารนั้น แล้วก็จะเกิดบรรยากาศแห่งการแสวงหาความจริงและ

สารัตถะขึ้นในที่ประชุมนั้น ซึ่งเป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์ในระบอบประชาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตย คนจะยอมตัวได้และยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ หรือสาระที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานี้ ขอให้ลองตรวจสอบดูในสังคมที่เขาพัฒนาประชาธิปไตยไปได้อย่างนับว่าค่อนข้างดี จะต้องมียุคสมัยอย่างนี้ ที่พัฒนาไปได้ไกลพอสมควร

ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้และสาระที่จะเป็นตัวแก้ปัญหานี้ ถ้าใช้คำเรียกสั้นๆ คำเดียวก็คือ ธรรมนั่นเอง ดังนั้นจึงพูดสั้นๆ ว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนจะยอมตัวและยอมกันได้เพื่อเห็นแก่ธรรม เพราะเขายอมรับนับถือธรรมนั้น ให้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตัวตนของเขา ทุกคนถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมได้เพื่อเห็นแก่ธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมให้แก่ธรรมนั้น เรียกเป็นคำศัพท์ว่า ธรรมาธิปไตย คนในสังคมประชาธิปไตย แต่ละคนจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ยกธงธรรมขึ้นนำหน้า เอาธรรมเป็นตรา

แต่ละคนมีความถือตัว ต้องการให้ตัวใหญ่เด่นสำคัญ เรียกว่ามีมานะ แต่ถ้ามองถือตัว ความปรารถนา ความยิ่งใหญ่ หรือโดดเด่น การแสวงหาอำนาจแก่ตน หรือมานะนั้นจะเกินขอบเขตมาถึงระดับที่จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริงความถูกต้องดีงาม หรือเป็นการเบียดเบียนข่มเหงผู้อื่น ก่อโทษทำลายประโยชน์สุขของสังคมแล้ว ก็เรียกว่ามานะนั้นมาขัดกับธรรม ถ้ามานะนั้นมาขัดกับธรรม มานะนั้นจะต้องถูกหยุดยั้ง มานะจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรม

จะต้องชนะ คือจะต้องปฏิบัติตามธรรมและเพื่อธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามมานะ การปฏิบัติได้แบบนี้ เรียกว่าเป็นการถือธรรมเป็นใหญ่คือเป็นธรรมาธิปไตย

ไม่เฉพาะมานะเท่านั้น ตัณhakก็เช่นเดียวกัน ถ้าการแสวงหาความสุขสำราญหรือการแสวงหาผลประโยชน์เกินขอบเขตออกมา และจะกลายเป็นการเสียหายต่อธรรม เช่น เป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นต้น ตัณhakจะต้องหยุด ตัณhakจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ จะต้องปฏิบัติตามธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามตัณhak ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เป็น การถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย

ทิสฺสก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าทุกคนจะยึดถือในความเห็นของตน แต่ก็จะต้องยอมตัวที่จะรับฟังข้อมูลและเหตุผลต่าง ๆ แม้ที่แตกต่างจากทิสฺสของตน เพื่อมุ่งต่อธรรม และถ้าพิสูจน์ความจริงได้แล้ว กลายเป็นว่าทิสฺสของตนผิดจากธรรม ก็จะต้องยอมสละวางทิสฺสของตน แล้วยอมรับตามธรรม แม้จะยึดถือในลัทธินิยมอุดมการณ์ใด ๆ ก็ต้องเปิดใจต่อความจริง และเหตุผลที่เป็นธรรมอยู่ตลอดเวลา และหากจะเผยแพร่ทิสฺส ลัทธิศาสนาหรืออุดมการณ์ของตนหรือพวกตน ก็ต้องทำตามเหตุผลอย่างเป็นธรรมและชอบธรรม ไม่ผูกขาด ไม่บีบบังคับคนอื่น ไม่หลอกลวงหรือใช้วิธีการที่ไม่ซื่อตรง คือจะต้องให้ธรรมเป็นใหญ่ ไม่ให้ทิสฺสเหนือธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ แม้จะปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยได้เพียงในขั้นลบน คือไม่ให้ตัณhak มานะ ทิสฺส อยู่เหนือธรรม แต่ให้ตัณhak มานะ ทิสฺสนั้นหยุดยังอยู่ได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดธรรม หรือไม่เสียธรรม แม้จะปฏิบัติได้เพียงในขั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคนที่ปกครองตนเองได้ เมื่อประชาชนปกครองตนเองได้ มีความสามารถในการปกครองตน

อย่างนี้ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยก็สำเร็จ เพราะประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้

ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือ ประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย ดังกล่าวแล้ว เพราะฉะนั้นประชาธิปไตย ก็คือการปกครองของประชาชนที่ (โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่) เป็นธรรมาธิปไตย หรือการปกครองของประชาชน ที่เมื่อค้นหา มานะ ทิฐิ มาถึงเส้นขีดของธรรม ค้นหา มานะ ทิฐินั้นจะต้องหยุด ด

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

คำพูดที่ว่า ‘รัฐบาลของประชาชน’ นั้น โดยมากก็เป็นที่ยู้งันอยู่ว่า เป็นวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์น ของประเทศอเมริกา คำเต็มของท่านว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน”^{*} เป็นวาทะที่นับถือกันมากแทบว่าจะเป็นคำจำกัดความของประชาธิปไตยเลยทีเดียว คนอเมริกันนี้ภูมิใจ และจำได้ทั่วกัน ถึงกับมีการจัดว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา ก็ต้องรู้ แม้แต่คนชาติอื่นๆ ก็รู้จักและใช้อย่างกันมาก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้พูดคงไม่ได้มุ่งให้เข้าใจว่า เรื่องของประชาธิปไตย จะจบอยู่แค่เป็นการปกครองของประชาชนเท่านั้น คำพูดนั้นเป็นเพียง

* “...government of the people, by the people, for the people...”

(คำลงท้ายในการปราศรัยของประธานาธิบดี อับราฮัม ลินคอล์น ณ สู่สานสมรภูมิ สงครามกลางเมือง ที่ Gettysburg วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เช่นใน The Dictionary of Cultural Literacy, 1991 และ A First Dictionary of Cultural Literacy, 1991

คำสรุปเริ่มต้น สำหรับพิจารณารายละเอียดอื่นๆ กันต่อไป ข้อสำคัญก็คือ เป็นคำกล่าวที่โยงความสัมพันธ์เอาไว้ระหว่างประชาธิปไตยกับประชาชน ให้เห็นว่าเมื่อพูดถึงประชาธิปไตยก็ต้องโยงไปถึงประชาชน หรือเมื่อจะพิจารณาอะไรที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยก็ต้องพิจารณาถึงประชาชนด้วย

อย่างน้อย สิ่งหนึ่งที่แฝงอยู่ในคำพูดนั้นก็คือ คุณภาพของประชาธิปไตย เมื่อพูดว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ก็แสดงว่า คุณภาพของประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน คือ ประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องเป็นการปกครองของประชาชนที่ดี ประชาชนที่ดีคือประชาชนอย่างไร ก็คือที่ได้พูดมาก่อนนั้นแล้วว่า ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ หรือประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

สมัยก่อนโน้น ประเทศไทยก็ดี ประเทศอื่นๆ ทั่วๆ ไปก็ดี มีการปกครองด้วยระบบราชาธิปไตย และเราก็มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดีบ้าง ที่ไม่ดีบ้าง ซึ่งขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครอง คือ พระราชาหรือกษัตริย์นั้นๆ มาถึงเวลานี้ เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนเป็นผู้ปกครอง การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ก็อาจจะดีบ้าง ไม่ดีบ้างแล้วแต่คุณภาพของประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนั้นเช่นเดียวกัน

ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบราชาธิปไตย เรียกว่า พระเจ้าจักรพรรดิ ในทางพระพุทธศาสนากำหนดคุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ไว้เป็นข้อแรกทีเดียว ว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมาธิปไตย^๑ ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม ยำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นธงชัย

^๑ จักรกวัตติสูตร, ที.ปา. ๑๑/๓๕/๖๕

ถ้าจักรพรรดิหรือราชาผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทำให้ความสุขสำราญส่วนตัว เอาแต่ใจและใช้อำนาจตามอำเภอใจ ใช้อำนาจนั้นบีบบังคับเหงเหงประชาชน ก็จะมีแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนทั่วบ้านทั่วเมือง แต่ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิ หรือองค์ราชาเป็นธรรมาธิปไตย ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทรงใช้ทรัพย์สมบัติ และอำนาจในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ร่มเย็นไปทั่ว

ในระบอบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชาหรือพระมหากษัตริย์ผู้เดียว ดังนั้นการที่จะให้ได้การปกครองที่ดีก็จึงต้องย้ำเน้นให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว อำนาจสูงสุดก็เปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน เพราะฉะนั้น ความเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่า อำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็นธรรมาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้เมื่อเราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว และอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าประชาชนไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช่ปัญญา เอาแต่ใจ ตามใจกิเลส และใช้อำนาจตามอำเภอใจ ก็จะปกครองตนเองไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไปดีไม่ได้ และประชาชนนั้นแหละจะเดือดร้อน เพราะเบียดเบียนข่มเหงเอาวัดเอาเปรียบแย่งชิงกันเอง แล้วในที่สุดประชาชนนั้นเองก็อาจจะเป็นผู้เรียกร้องเชื้อเชิญผู้เผด็จการให้เข้ามารวบยึดอำนาจไปปกครอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ และเป็นประชาธิปไตยที่ดี ประชาชนจะต้องพัฒนาตนให้เป็นธรรมาธิปไตย เมื่อตนเองแต่ละคนมีคุณสมบัติเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ก็ไปปฏิบัติการแสดงออกตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย

ในการถือธรรมเป็นใหญ่นั้น ธรรมที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน อาจแบ่งคร่าว ๆ ได้ ๒ ระดับ คือ

ขั้นต้น ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่าง ๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันไว้

ขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุข ที่เหนือกว่าขั้นต้นนั้นขึ้นไป จนสุดขีดแห่งปัญญาของตน จะมองเห็นได้

อย่างน้อย ถ้ายังไม่มีสติปัญญาที่จะมองเห็นธรรมลึกซึ้งลงไป ก็ต้องทำได้ถือได้ในขั้นต้น ที่เป็นระดับรูปธรรม คือ เคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา อันชอบธรรมที่ได้ตกลงวางกันไว้

เมื่อประชาชนเจ้าของอำนาจต้องเป็นธรรมาธิปไตย บุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน หรือใช้อำนาจในนามของประชาชน คือ ผู้แทนและนักการเมืองทั้งหลายก็ต้องเป็นธรรมาธิปไตยด้วย

สำหรับนักการเมืองและผู้แทนของประชาชนนั้น จะต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยไม่ใช่ว่าทำตามใจประชาชน ไม่ใช่ว่าเอาอกเอาใจ ตลอดจนไม่ใช่ว่าการประจบประชาชน

เราเคยเห็นคนมีอำนาจหรือคนที่เป็นใหญ่ มีคนแวดล้อมคอยเอาอกเอาใจ เราว่าการประจบสอพลอผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจนั้น เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ถูกต้อง ฉะนั้น เมื่อประชาชนเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของอำนาจ แม้ว่าจะต้องยอมต่ออำนาจของประชาชน แต่การที่ผู้แทน

หรือนักการเมืองจะประจบเอาใจประชาชน ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ฉะนั้นประชาชนจะต้องไม่หลงเฟลิดเฟลินไปกับการพะเน้าพะนอประจบประแจงเอาใจนั้น ประชาชนจะต้องคงอยู่ในหลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และนับถือนักการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตย มีความพอใจที่นักการเมืองหรือผู้แทนของตนถือธรรมเป็นใหญ่ แม้ว่าเขาจะมาว่ากล่าวคัดค้านตักเตือนตนโดยเหตุผล

นักการเมืองที่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นคนไม่คงที่ เช่น เมื่อยังไม่มีอำนาจ ยังไม่ได้ฐานะตำแหน่ง ก็เอาอกเอาใจประจบประแจงประชาชน แต่พอมีฐานะได้อำนาจแล้ว ก็ข่มขู่บังคับแสดงอำนาจต่อประชาชน ส่วนนักการเมืองที่ดี ที่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นผู้มีหลักการที่แน่นอน คงเส้นคงวา ไม่ข่มขู่ประชาชน แต่ก็ไม่พะเน้าพะนอประจบประชาชน ไม่ตามใจประชาชนในทางที่ผิด เขาจะยืนหยัดอยู่ในธรรม เพราะเขาทำหน้าที่ในนามของประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสรรค์

ตามที่กล่าวมานี้ จะมองเห็นลักษณะสำคัญ ๒ อย่างของสังคมประชาธิปไตย คือ วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นสายกลาง ซึ่งองค์ประกอบและปฏิบัติการทั้งหลาย ได้สัดส่วนสมดุลกัน ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่ตึงไป ไม่หย่อนไป เป็นไปอย่างรู้จักประมาณ มีดุลยภาพ และอีกอย่างหนึ่งคือการยอมรับศักยภาพของมนุษย์ ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้ ซึ่งจะทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามและร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามด้วยกันได้

แต่การยอมรับศักยภาพนั้น มองอีกแง่หนึ่งก็เป็นการบอกแจ้งเงื่อนไขไปด้วยพร้อมกันว่า ศักยภาพนั้นจะต้องได้รับการพัฒนา คือจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญาสามารถคิดวินิจฉัย เลือกตัดสินใจ และใช้เสรีภาพ เป็นต้น ได้อย่างถูกต้องพอดี ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาปัญญากันไปเรื่อยไป และปัญญาที่พัฒนาดีแล้วนี้แหละที่จะบอกให้รู้่วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นดุลยภาพนั้นอยู่ที่ไหน การพัฒนาศักยภาพในที่สุดจึงได้ตัวปัญญาที่มาบรรจบกับวิถีชีวิตแห่งความพอดีที่เป็นประชาธิปไตย คือกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

การที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยหรือพัฒนาประชาธิปไตยได้นี้ จะต้องมีการกระทำอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง การทำจริงจังนี้ไม่ได้หมายความว่ารุนแรง แต่ความจริงจังหมายถึงความที่มีใจแน่วแน่มั่นคงที่จะทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความยั่งยืน อดทน ไม่ใช่ทำลืผลลามร้อนแรงเพียงชั่ววูบแล้วก็ผ่านไป

เพราะฉะนั้น จึงได้พูดไว้แต่ต้นว่า เพื่อจะให้คนที่สิ้นชีวิตไปนี้ ไม่สิ้นชีวิตไปเปล่า คนที่อยู่เบื้องหลังจะต้องมีจิตสำนึกในประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง ที่จะมีความจริงจัง ไม่ใช่ตื่นตูมไปกับเหตุการณ์ชั่วประเดี๋ยวประด๋าวแล้วก็ลืมนึกไป เราต้องการการกระทำที่เรียกว่าระยะยาวที่ทำด้วยความอดทนตั้งใจจริง และความตั้งใจทำจริงที่แท้ก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจังโดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งจะต้องมาคิดกันอย่างพิจารณาเหตุผลให้ถ่องแท้ ว่าอะไรกันแน่เป็นเหตุเป็นผลในสังคมของเรา เราจะจัดการอย่างไรที่จะจัดสร้างรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมของเราขึ้นได้ คิดกันโดยใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

สาระเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสถาปนากันได้ในวันเดียววันพรุ่งนี้ 'เสร็จ' มันไม่ใช่อย่างนั้น การสถาปนาประชาธิปไตยเป็นงานที่ต้องทำ

ระยะยาว และความคิดที่จะทำอะไรที่เป็นเรื่องระยะยาวนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะต้องมีความจริงจังและใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

ทั้งหมดที่พูดมานี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่น่าขึ้นมาเสนอเพื่อให้เห็นว่า โดยแท้จริงแล้วเราจะต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ครบถ้วนทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ

ในด้านเนื้อหาสาระ ได้ยกหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย คือเรื่องเสรีภาพ ขึ้นมาพูดไว้เป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่า การจะมีประชาธิปไตยที่ดีนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เอาอย่างรูปแบบเขามาใช้ตามไปเท่านั้นก็สำเร็จ แต่มีสิ่งที่จะต้องเพียรพยายามทำด้วยความตั้งใจจริง เฉพาะอย่างยิ่ง ต้องมีการแสวงปัญญา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง โดยให้บุคคลมีเสรีภาพที่จะพัฒนาศักยภาพของตน และให้ศักยภาพนั้นอำนวยผลดีในการที่จะใช้เสรีภาพในทางที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ทำให้เสรีภาพในระบบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างสมดุล โดยเป็นเสรีภาพของคนที่ไม่ปกครองตนเองได้ คือคนที่เป็นธรรมาธิปไตย

พูดสั้นๆ ว่า การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะได้มาสำเร็จเพียงด้วยการเรียกร้อง คือไม่ใช่เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่ใครจะหยิบยื่นให้ได้ เพียงตามคำเรียกร้อง ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ได้อย่างชัดเจน การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยนั้น อาจจะเป็นวิถีสั้นยาวไกลที่เดินไปไม่ถึง เพราะมัวเดินวนเวียนกันอยู่แค่ต้นทางที่จะไป

การเรียกร้องประชาธิปไตยนั้น ควรมองให้ครบทั้ง ๒ ชั้น คือ ทั้งระดับรูปแบบหรือระบบ และระดับเนื้อหาสาระ การเรียกร้องที่พูดถึงกันทั่วไปนั้น ถ้ามีสติระลึกรู้ก็จะเห็นว่า เราได้ทำกันอยู่ในระดับของรูปแบบเป็นสำคัญหรือมองกันแค่รูปแบบเท่านั้น และบางทีที่

เรียกร้องนั้นก็เพียงการที่จะให้เขาหยุด ให้เขาเลิกปิดกั้นขัดขวาง การที่เราจะดำเนินการตามรูปแบบหรือระบบที่เราต้องการเท่านั้นเอง ไม่ใช่ว่าใครจะเอาประชาธิปไตยมาหยิบยื่นให้เราได้

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การเรียกร้องประชาธิปไตยในระดับ รูปแบบนั้น จะต้องมีความเพียรพยายามจริงจังที่จะเอามาโยงต่อ เข้ากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ ถ้าไม่ทำ อย่างนั้น เมื่ออะไรๆ เจียบกันไปนานๆ หันกลับมามองอีกครั้ง เรา อาจจะต้องสลัดใจหรือสมเพชตนเองว่า นี่หรือคือผลที่ได้มาจากการ ลงทุนถึงเพียงนั้น

การเรียกร้องประชาธิปไตยที่แท้เป็นสิ่งที่จะต้องทำกันตลอดเวลา ต่อไปอีกนาน เป็นการเรียกร้องที่ต้องทำต่อประชาชนทุกคน โดย เริ่มต้นที่ตัวเรานี่แหละ ที่จะต้องสำรวจความรู้ความเข้าใจและความเป็น ประชาธิปไตยในตนเอง และนี่ก็คือการเตือนจิตสำนึกในการที่จะ สร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ หรือการเรียกร้องกันให้ สร้างสรรค์สาระของประชาธิปไตยนั่นเอง

ประชาธิปไตย

จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่

ประชาธิปไตยอเมริกัน จะคับขันเพราะขาดเอกภาพ

ในประเพณีของประชาธิปไตย ถือกันมาว่าสังคมประชาธิปไตย มีหลักการพื้นฐาน ๓ ประการคือ เสรีภาพ สมภาพ (ความเสมอภาค) และภราดรภาพ พุดตามคำของเจ้าของเรื่องเดิมว่า liberty equality และ fraternity

ประเทศสหรัฐอเมริกา แม้จะไม่ใช่เป็นต้นตำรับเดิมของ ประชาธิปไตย แต่ในปัจจุบันก็ถือกันว่าเป็นผู้นำในหมู่ประเทศ ประชาธิปไตยทั้งปวง ในประเทศอเมริกา หลักการแห่งเสรีภาพหรือ liberty หรือ freedom ได้รับการเน้นย้ำเป็นอย่างยิ่งมาตลอดแต่ต้น คู่เคียงกับหลักการที่สองคือ สมภาพ/ความเสมอภาค หรือ equality ความเสมอภาคนั้นนอกจากมีความสำคัญในสถานอื่นหลายประการ แล้วก็ทำหน้าที่เป็นตัวจำกัดขอบเขตของเสรีภาพให้เกิดความสมดุล หรือพอดีอย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้มีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันหรือ equal liberty

ส่วนหลักการที่ ๓ คือ ภราดรภาพ หรือ fraternity นั้น ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงในประเพณีประชาธิปไตยของอเมริกา คำว่า fraternity แทบจะหาไม่พบในหนังสือและเอกสารเกี่ยวกับประชาธิปไตย ในอเมริกา และถึงจะมีใช้บ่อยในบางกรณีก็เป็นการใช้ในความหมาย อย่างอื่น เช่นเป็นชมรมหรือสมาคมนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมอเมริกันจะไม่ค่อยพุดถึงคำว่า fraternity ที่แปลกันมาว่าภราดรภาพ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า

หลักการนี้ไม่ได้รับการยึดถือเป็นสำคัญในประชาธิปไตยของอเมริกา
 ว่าที่จริงอเมริกาก็ยึดถือหลักการข้อที่ ๓ นี้อย่างมาก แต่เขาใช้คำ
 ศัพท์อื่น ซึ่งเน้นแง่ความหมายด้านอื่น หมายความว่ายึดถือหลักการ
 เดียวกันแต่เน้นความหมายด้านอื่น ซึ่งสอดคล้องกับภูมิหลังของสังคม
 ของเขา

สังคมอเมริกันนั้น ถือว่าประเทศชาติของตนเกิดจากคนหลาย
 เชื้อชาติ หลายเผ่า ต่างผิวพรรณ ต่างลัทธิศาสนา อพยพเข้ามา
 อยู่รวมกัน สังคมอเมริกันจะดำรงอยู่ได้ด้วยดีก็ต่อเมื่อคนต่างพวก
 ต่างเผ่าเหล่านี้ประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น
 สังคมอเมริกันจึงเน้นความสำคัญของหลักการที่ ๓ นี้ ในแง่ของความ
 มีเอกภาพ

เมื่อจับจุดนี้ได้แล้วก็จะเห็นได้ทันทีว่า อเมริกันมีคำศัพท์มากมาย
 ที่แสดงถึงความยึดถือหลักการนี้ตามความหมายในแง่เอกภาพนั้น เช่น
 ที่เด่นที่สุด คือคติแห่ง melting pot หรือ smelting pot ที่ถือว่า
 สังคมอเมริกันเป็นบ้ำหลอมคนต่างผิวต่างเผ่าพันธุ์ให้ละลายรวมเข้าเป็น
 ชนชาติเดียวกัน เป็น one people หรือเป็นเผ่าชนใหม่คือ new race
 ตลอดจนมีคำขวัญของชาติว่า epluribus unum (จากหลายกลายเป็นหนึ่ง)

คนอเมริกันภูมิใจในคติแห่งความเป็นบ้ำหลอม หรือ melting
 pot นี้มาก ถือเป็นความดีเด่นและเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งแห่ง
 ความเจริญก้าวหน้าของประเทศตน ถึงกับพูดว่า ไม่มีชนชาติใดใน
 ประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการกับความหลากหลาย
 ในทางเชื้อชาติได้เรียบร้อยเหมือนสหรัฐอเมริกา (*The American
 Kaleidoscope*) หรือว่าไม่มีชนชาติอื่นใดสามารถประสานประชาชน

ต่างเชื้อชาติต่างชนชาติให้รวมเข้าด้วยกันในวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียว ได้สำเร็จผล เหมือนอย่างประเทศสหรัฐอเมริกา (คำยกย่องของนาง Margaret Thatcher) ถึงแม้ว่าคนไทยคงจะค้านในใจว่าเท่าที่ผ่านมาแล้ว สังคมไทยเรามีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งแตกแยกทางเชื้อชาติศาสนา น้อยกว่าสังคมอเมริกัน

ที่จริงนั้น สังคมอเมริกันได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับความแตกแยก ในทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมมาโดยตลอดตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะ ปัญหาการแบ่งผิวหรือเหยียดผิว ความสำเร็จของบ๊าหลอมันนั้นไม่สมบูรณ์เลย และปัญหาความแตกแยกนั้นก็ได้รุนแรงขึ้นมาเป็นระยะๆ ตลอดจน กระทั่งปัจจุบัน โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ ปัญหาความแตกแยกทั้งด้าน เชื้อชาติและวัฒนธรรม ได้ลุกลามรุนแรงขึ้นเด่นชัดเป็นพิเศษ ทั้งไม่มีความหวังว่าปัญหานี้จะสงบเรียบร้อยลงได้อย่างไรในอนาคต

หนังสือของผู้รู้ชาวอเมริกันท่านหนึ่งถึงกับสรุป ไข่ว่า “รอย แยกห่างอย่างมหิมาในทางเชื้อชาติยังคงอยู่ และมีเครื่องสื่อแสดง น้อยเหลือเกินว่ารอยแยกห่างนี้จะปิดชิดลงไปได้ในศตวรรษหน้า” (Hacker, 219) คำบรรยายสาระของหนังสือเล่มนั้นสรุปโดยตั้งข้อสงสัย กับสังคมของตนเองโยงต่อไปถึงเรื่องอิสรเสรีภาพด้วยว่า “หนังสือ เรื่อง *The Nations* เป็นเครื่องพิสูจน์ที่ยืนยันว่า อิสรเสรีภาพที่ พวกเราเอ่ยอ้างว่าเรามีส่วนร่วมอยู่ทั่วกันนี้ อาจเป็นเพียงภาพมายา เท่านั้นเอง” (Hacker, front flap)

ปัญหาความแตกแยกร้าวรานขาดความประสานสามัคคีในทาง เชื้อชาติและวัฒนธรรมนี้เป็นรอยต่างและโรคภัยที่กัดกร่อน บ่อนทำลาย ประชาธิปไตยอเมริกัน และสันคลอนความฝันของอเมริกา (The American Dream) ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงในปัจจุบัน และความ

กังวลวันหาวาดต่ออนาคตเพียงไร ลองอ่านหนังสือของชาวอเมริกันเอง เพียง ๓ เล่ม ก็จะมีมองเห็นภาพ

เล่มหนึ่งชื่อ The Disuniting of America ผู้เขียนเป็นที่ปรึกษาพิเศษของประธานาธิบดีเคนเนดี พรรคเดโมแครต อีกเล่มหนึ่งชื่อ The De-Valuing of America ผู้เขียนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยประธานาธิบดีโรแกน พรรครีพับลิกัน และอีกเล่มหนึ่งชื่อ Two Nations ผู้เขียนเป็นอดีตศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์^๑

ที่พูดมามากเกี่ยวกับอเมริกาในตอนนี้ ก็เพื่อให้ทำการอย่างรู้เท่าทันความจริง ถ้าจะเอาประชาธิปไตยอเมริกันเป็นความฝันของไทย ก็ต้องรู้เรื่องของอเมริกาให้ดี และนำบทเรียนของเขามาใช้ให้เป็นประโยชน์ สังคมอเมริกันนั้นมีชื่อว่าได้ขีดчуหลักการแห่งเสรีภาพและความเสมอภาคมาอย่างดีเยี่ยม ประสบความสำเร็จในการใช้หลักการทั้งสองข้อนั้นในทางปฏิบัติ แต่ก็ทำท่าจะมาอับจนเพราะปัญหาเกี่ยวกับหลักการที่สาม ซึ่งแก้ไม่ตก และจะพาหลักการสองข้อต้นชวนเซหรือล้มไปด้วย นับว่าเป็นเครื่องเตือนใจสังคมที่จะพัฒนาประชาธิปไตยทั้งหลาย ให้พยายามรักษาเอกภาพและความสามัคคีในสังคมไว้ระวังไม่ให้เกิดความแตกแยกแปลกพวกรังเกียจเดียดฉันท์ดูถูกดูหมิ่น

๑ Arthur M. Schlesinger, Jr., The Disuniting of America (New York: W.W. Norton & Company, 1992)

William J. Bennett, The De-Valuing of America (New York: Summit Books, 1992)

Andrew Hacker, Two Nations (New York: Charles Scribner's Sons, 1992)

กันในเรื่องถิ่นฐาน ฐานะ เชื้อชาติ สีผิว ลัทธิศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น

นี่เป็นการชี้ถึงความสำคัญของหลักการที่ ๓ ซึ่งไม่ว่าจะเรียกว่า ภราดรภาพ หรือเอกภาพ (หรือที่ศัพท์ทางพระเรียกว่า เอกิภาพ) ก็ตาม จะต้องถือว่าเป็นหลักการพื้นฐาน สังคมอเมริกัน แม้จะถือว่าหลักการข้อนี้มีความสำคัญมาก แต่โดยทั่วไปก็จะเน้นกันอยู่บ่อยมากเพียงหลักการที่ ๑ และ ๒ และแม้จะมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักการทั้งสามนี้ แต่ก็ไม่ได้แสดงความสัมพันธ์นั้นให้เห็นเป็นระบบที่ชัดเจน จนกระทั่งไปๆ มาๆ ปัญหาที่เกี่ยวกับหลักการข้อนี้ก็กลายเป็นโรคเรื้อรังที่จะบั่นทอนสังคมประชาธิปไตยของอเมริกา อย่างที่กล่าวมาแล้ว

ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ

ตามปกติเรามักจะมองปัญหาว่าเริ่มจากเสรีภาพก่อน คือไล่จากข้อ ๑ ไปข้อ ๒ แล้วไปข้อ ๓ ตามลำดับว่า เมื่อมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน เขาทำอย่างนั้นได้ แต่ทำไมฉันทำบ้างไม่ได้ พวกนั้นทำได้มีได้เอาได้อย่างนั้น แต่ทำไมพวกฉันไม่มีไม่ได้ เอาไม่ได้ ทำไม่ได้ อย่างนั้น ก็แสดงว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เมื่อไม่มีความเสมอภาคกัน ก็สามัคคีเอกิภาพกันไม่ได้ พุดย้อนกลับว่า ที่สามัคคีเอกิภาพกันไม่ได้ ก็เพราะไม่ได้รับความเสมอภาค ที่ไม่เสมอภาคก็เพราะมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน อันนี้ก็เป็นปัญหาแบบหนึ่ง

แต่บางทีปัญหาก็กลับในทางตรงข้าม คือเริ่มเป็นปัญหาจากหลักการข้อที่ ๓ (ภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกิภาพ) ก่อนแล้วจึงลงมา

ข้อที่ ๒ (ความเสมอภาค) และข้อที่ ๑ (เสรีภาพ) คือ เมื่อประชาชน
 แยกแยก ไม่รักใคร่สามัคคีกัน มีความรังเกียจเคียดชังต่อกัน เขาก็จะ
 พังจ้องมองกันทันทีว่า พวกนั้นได้ พวกนั้นมีอย่างนั้นๆ ทำไมพวกเรา
 ไม่ได้ไม่มีอย่างนั้น พวกโน้นทำได้เป็นได้อย่างนั้นๆ ทำไมพวกเรา
 ทำไม่ได้เป็นไม่ได้ ปัญหาในข้อที่ ๒ ว่า ไม่ได้รับความเสมอภาค และ
 ข้อที่ ๑ ว่า ขาดเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ คือได้เสรีภาพไม่เท่ากับ
 พวกนั้นพวกโน้น ก็ตามมาทันที แม้แต่เรื่องที่ไม่น่าจะเป็นปัญหา
 ก็มองให้เป็นปัญหาขึ้นมาจนได้ เพราะเมื่อใจไม่รักกันแล้ว ญาติติดกัน
 ไม่ได้ ก็คอยพังจ้องเห็นแง่ร้ายกันอยู่เรื่อย

เปรียบเทียบให้เห็นได้ง่ายๆ เหมือนอย่างพี่น้องในครอบครัว
 เดียวกัน ถ้าพ่อแม่ลำเอียง ปล่อยลูกคนนั้น ตามใจลูกคนนี้ ปีบ
 บังคับลูกคนโน้น เกิดปัญหาเสรีภาพขึ้นมา และเกิดความรู้สึกว่าไม่ได้
 ได้รับความเสมอภาค ลูกๆ ก็อาจจะแตกแยกแก่งแย่งทะเลาะวิวาท
 ไม่รักใคร่สามัคคีกัน เป็นพี่น้องกันแต่เพียงในนาม ไม่เป็นพี่น้องกันจริง
 ขาดภราดรภาพ

บางทีปัญหาไม่ได้มาจากพ่อแม่ลำเอียง แต่ลูกๆ เองไม่รักใคร่
 สามัคคีกัน พอเป็นอย่างนี้แล้วก็คอยพังจ้องมองกัน ใครจะได้มาก
 นิดน้อยหน่อยเป็นไม่ได้ เกิดเรื่องทันที แม้ว่าจะไม่ตั้งใจ ไม่มีเจตนา
 ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เรื่องเล็กก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โต ยอมกันไม่ได้
 ตึงแ่งกันอยู่เรื่อย เดียวคนโน้นว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เดียวคนโน้นว่า
 ไม่มีเสรีภาพ หรือได้เสรีภาพไม่เท่ากัน ในครอบครัวมีแต่ความระหอง
 ระแหงวนว้าย ไม่มีความสุข ข

ในทางตรงข้าม ในอีกครอบครัวหนึ่งพี่น้องรักใคร่สามัคคีกัน
 และพ่อแม่ก็ไม่มีความลำเอียง มีอะไรได้มาก็แบ่งกันไป ให้เท่าๆ กัน

บางที่ได้มากน้อยกว่ากันบ้าง ก็เต็มใจกัน ไม่ว่าไม่รู้ลึกอะไร ยิ่งกว่านั้น บางครั้งคนนั้นยังสละให้คนนี้ คนนี้ยังแถมให้คนโน้นอีก คนที่ได้มาก ก็ไม่ยอมเอาจะเอาไปแบ่งอีก เรื่องที่หมิ่นเหม่น่าจะเป็นปัญหาที่ไม่เกิด เป็นปัญหา หรือเรื่องใหญ่ก็กลายเป็นเรื่องเล็ก ทั้งหมดนี้ก็เพราะรักกัน มีความเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างแท้จริง อยู่กันด้วยน้ำใจ

เพราะฉะนั้น การป้องกันและแก้ปัญหาจะต้องทำจากจุดเริ่ม ทั้งสองทาง คือทั้งจากต้นไปหาปลาย และจากปลายมาหาต้น

เริ่มจากต้นไปหาปลาย คือ ไล่จากข้อ ๑ ต่อ ๒ ไป ๓ ตามลำดับ ก็ต้องจัดให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างถูกต้อง และให้ได้มีเสรีภาพนั้นอย่างเท่าเทียมกัน เกิดความเสมอภาคแล้วจะได้ไม่ทะเลาะวิวาทแก่งแย่งขัดแย้งกัน และอาจจะสามัคคีกันได้

ขอให้สังเกตว่าในที่นี้ ลงท้ายว่าอาจจะสามัคคีกันได้ คือ เพียงอาจจะเท่านั้น เพราะความมีเสรีภาพและสมภาพ/เสมอภาคอย่างที่พูดกันมานี้ ไม่ใช่เหตุปัจจัยอย่างเดียวและเพียงพอที่จะทำให้นักรักใคร่สามัคคีมีภราดรภาพกันได้ ยังมีเหตุปัจจัยอย่างอื่นอีกที่สำคัญมากที่จะทำให้คนแตกแยกรังเกียจเดียดฉันท์กัน และแม้แต่คำว่าความเสมอภาคก็มีความหมายแถมกว้างกว่าที่เข้าใจกันทั่วไป ที่เน้นในแง่ว่ามีสิทธิเสรีภาพเสมอกัน ได้รับการปฏิบัติเสมอหน้ากัน ความเสมอหรือสมภาพมีแถมความหมายมากกว่านั้น และแถมความหมายอย่างอื่น บางอย่างจะเป็นปัจจัยตัวสำคัญที่จะให้เกิดภราดรภาพ หมายความว่า ภราดรภาพ/สามัคคีเอากภาพ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเสมอภาคอย่างลึกซึ้งที่จะพูดในทางธรรมต่อไป

ด้านที่สอง เริ่มจากปลายมาหาต้น คือ ย้อนจากข้อ ๓ ลงมา ข้อ ๒ จนถึงข้อ ๑ วิธีแก้และกันปัญหา ได้แก่ พยายามสร้างความ

สมัครสมานสามัคคี ให้ประชาชนมีความรักใคร่พร้อมเพรียง มีความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันดูจะเป็นญาติพี่น้อง เมื่อประชาชนมีภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกิกภาพนี้แล้ว ก็จะปรับเรื่องความเสมอภาค และเสรีภาพให้เข้าที่ลงตัวสอดคล้องไปกันได้เป็นอย่างดี

ในทางปฏิบัติ ต้องทำทั้งสองด้านประกอบกัน ด้านแรกจากต้นไปหาปลาย คือให้มีความเสมอภาคกันนั้นเป็นความจำเป็นที่จะต้องให้มีเป็นพื้นฐานไว้ แต่แค่นั้นหาเพียงพอไม่ การแก้ปัญหาจะเด็ดขาดหรือสำเร็จจริงก็ต้องเมื่อบรรลุผลตามวิธีในด้านที่สอง คือย้อนกลับจากข้อ ๓ (ภราดรภาพ/สามัคคีเอกิกภาพ) ลงมา ซึ่งจะทำให้ไม่มีแรงอนหรือเพ่งจ้องหาแ่งหาหมุมต่อกัน

ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพนั้น อาจมีมาในหลายรูปแบบเพราะเหตุปัจจัยที่จะทำให้คนแบ่งแยกขัดแย้ง หรือเข้ากันไม่ได้มีหลายอย่าง เช่น ผิวพรรณ เผ่าพันธุ์ ภูมิภาค และลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างก็อาจจะต้องใช้วิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะที่ต่าง ๆ กันไป แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร สิ่งหนึ่งที่ควรระวังไว้ก่อนเพื่อไม่ให้เป็นตัวพลอยผสมที่ซ้ำเติมปัญหาทำให้แก้ไขยากมากขึ้น ก็คือ การดูถูกดูหมิ่น และกีดกันกันด้วยเรื่องภูมิธรรมภูมิปัญญา ซึ่งมักจะพ่วงมากับความแบ่งแยกที่เป็นตัวปัญหาเดิมด้วย

มนุษย์นั้นเมื่อมีความถือตัวแล้ว ก็มักคอยจ้อง คอยมองคนอื่น พวกอื่นว่าจะลบหลู่ดูถูกกระทบกระทั่งหรือกีดกันตนจนลืมมอง ลืมสำรวจดูตัวเอง การแก้ปัญหาไม่ใช่อยู่ที่คนพวกอื่นจะต้องพยายามไม่ดูถูกกีดกันเราเพียงอย่างเดียว แต่ตัวเราเองจะต้องคอยสำรวจตรวจสอบ และปรับปรุงตนเองด้วย สังคมประชาธิปไตยเป็นสังคมของคนที่มีพัฒนาตน เราจะต้องถือคติว่า อย่ามัวถือตัว แต่จงทำตัวให้น่านับถือ

การศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาคนเพื่อปรับภูมิธรรม ภูมิปัญญาของประชาชนให้สม่ำเสมอ และยังจะช่วยในการ แก้ปัญหาความแตกแยกที่เกิดจากสาเหตุอย่างอื่นด้วย แต่การแก้ไข สาเหตุเฉพาะเหล่านั้นต้องอาศัยความรู้และวิธีการอื่นๆ ด้วย ซึ่งเกิน ขอบเขตของเรื่องที่จะพูดในที่นี้

รวมความก็คือ จะต้องระลึกไว้ว่า ถ้าไม่สามารถสร้างภราดรภาพ ขึ้นมาให้ประชาชนมีสามัคคีเอกภาพกันด้วยจิตใจแท้จริงแล้ว ปัญหา เรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็จะมีอยู่เรื่อยไป จะไม่มีหลักประกัน ที่จะทำให้ประชาธิปไตยมันคงยั่งยืน

ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ

ในประเทศที่เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยใหม่ๆ หรือยังพัฒนา ประชาธิปไตยไปไม่ได้ไกล ปัญหาจะโดดเด่นอยู่ที่เรื่องเสรีภาพและ สมภาพ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับประชาชนทั่วไปโดยส่วนรวม คือเป็น ปัญหาสำหรับประชาชนแต่ละคนเหมือนๆ กัน และประชาชนก็จะ ดิ้นรน ตลอดจนถึงต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพและความเสมอภาคนี้ ในระหว่างนี้ ปัญหาด้านภราดรภาพจะไม่ค่อยปรากฏ บางทีดูเหมือน กับไม่มี แต่ที่จริงนั้น มันมีแฝงอยู่ตลอดเวลา

แต่เมื่อใดได้พัฒนาประชาธิปไตยกันไปพอสมควร พอว่าปัญหา เรื่องการเรียกร้องหาเสรีภาพและสมภาพเบาบางลง เพราะประชาชน ทั่วไปได้รับหลักประกันที่จะมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคพอสมควร ในระดับที่เรียกได้ว่าลงตัวอยู่ตัวแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคี เอกภาพที่แฝงมานาน (ในบางสังคมปัญหานี้อาจจะปรากฏเป็นครั้งคราว แม้ในระหว่างที่ยังดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค) ก็

โผล่เด่นขึ้นมา และจะเป็นปัญหาที่หนักหนา ยืดเยื้อแก้ไขยากที่สุด อาจจะต้องถึงกับเป็นจุดติดตันของมนุษยชาติก็ได้

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็คือประเทศอเมริกานี้แหละ ที่ภูมิใจว่า ประชาชนมีหลักประกันสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างดีมาก แต่ปัจจุบันได้ประสบปัญหาความขัดแย้งแบ่งแยกรังเกียจเหยียดขั้นที่ ระหว่างเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สีผิว และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และปัญหานี้ก็รุนแรงขึ้น ๆ ไม่ใช่ว่าลดน้อยลงเลย และยังไม่มีความมั่นใจว่าจะแก้ปัญหานี้ลงได้อย่างไร

แทบไม่มีประเทศชาติหรือสังคมใดเลย ที่ประกอบขึ้นด้วย ประชาชนพวกเดียวกันล้วน ๆ มีแต่จะประกอบด้วยกลุ่มชนเผ่าชน ต่าง ๆ มากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งแตกต่างกันโดยเชื้อชาติบ้าง สีผิวบ้าง ลัทธิศาสนาบ้าง ภาษาและวัฒนธรรมบ้าง ความแตกต่างเหล่านี้ พร้อมที่จะเป็นปมก่อปัญหาได้ตลอดเวลา และนี่คือต้นตอของปัญหา เกี่ยวกับภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกภาพ

พอปัญหาการดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทั่วไป เบบางลงอย่างที่ว่าข้างต้นแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคี เอกภาพที่นอนเนื่องอยู่ ก็จะโผล่เด่นชัดออกมา และส่งผลย้อนกลับไปสู่ ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอีกครั้งหนึ่ง แต่ปัญหา สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคที่พ่วงมากับปัญหาภราดรภาพนี้ มาในรูปใหม่ที่แปลกออกไปจากเดิม โดยจะมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ เป็นปัญหาสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคที่ไม่เท่ากันระหว่างกลุ่ม ระหว่างพวกว่า พวกเราไม่มีสิทธิเสรีภาพเหมือนอย่างพวกเขา เราไม่มี ความเสมอภาคกับพวกนั้น ไม่ใช่ปัญหาของประชาชนแต่ละคน และ คราวนี้ปัญหาเสรีภาพกับปัญหาความเสมอภาคจะมาบรรจบเป็นเรื่อง

เดียวกัน คือ เป็นปัญหาว่ากลุ่มชนหรือเผ่าพวกต่างๆ มีสิทธิเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน หรือมีเสรีภาพไม่เสมอภาคกัน ว่าพวกเขามีเสรีภาพอันนี้แต่พวกเราไม่มีเสรีภาพอันนั้น พวกเขาคำ-มี-เป็นอย่างนั้นได้ แต่พวกเราคำ-มี-เป็นอย่างนั้นไม่ได้ เราจึงไม่มีความเสมอภาคกับเขา

ในการแก้ปัญหาจะต้องทำทั้งสองระดับอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น คือ ในขั้นพื้นฐานจะต้องให้เห็นว่าคนต่างกลุ่มต่างพวก ได้รับสิทธิเสรีภาพ และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน และอีกระดับหนึ่งคือการสร้างภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ

แต่ก็ดังได้กล่าวแล้ว การป้องกันแก้ไขปัญหาระดับที่สองนี้ ยากมาก เพราะปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพนี้ เป็นปัญหาที่ยังลึกถึงจิตใจซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อถือและคุณธรรมอันโยงไปถึงอุปสรรคมากมาย เช่น ความหวงแหนชาติพันธุ์ ความรังเกียจเผด็จพันธ์ ในเรื่องสีผิวหรือเผ่าพันธุ์ ความดูถูกดูหมิ่นกันในด้านภูมิธรรมภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ความยึดมั่นในการแบ่งแยกตามลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งรวมแล้วก็ถือเป็นปมที่นำไปสู่ปัญหาการไม่มีความพร้อมใจที่จะสมัครสมาน

ทั้งๆ ที่ภายนอกไม่มีเหตุที่จะทำให้ต้องแบ่งแยก แต่เมื่อใจไม่พร้อมไม่ยอมที่จะสมัครสมานแล้ว ความสามัคคีเอกภาพและภราดรภาพก็ไม่อาจเกิดขึ้นจริงๆ ได้ และเมื่อใจไม่สมัครสมานกัน อย่างนี้ เรื่องที่ไม่น่าเป็นเรื่องก็กลายเป็นเรื่อง สิ่งที่ไม่น่าเป็นปัญหาก็เป็นปัญหา ปัญหาเล็กก็กลายเป็นปัญหาใหญ่ เพราะใจตั้งแง่ตอกันอย่างทีกล่าวนำแล้ว ปัญหาสิทธิเสรีภาพไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มระหว่างหมู่ก็จะคงอยู่เรื่อยไป พร้อมกับความขาดสามัคคีไม่มีภราดรภาพ และจึงไม่อาจเกิดมีเอกภาพ แล้วประชาธิปไตยก็ไม่อาจสัมฤทธิ์ในสังคม

ถ้าถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวกันทั้งหมด สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน แล้วขยายตัวเพิ่มจำนวน แบ่งกันเป็นหมู่เป็นพวก แยกย้ายเหินห่างกันไป บัดนี้เมื่อโลกแคบเข้ามา จนมวลมนุษยเหมือนอยู่ใกล้ชิดเป็นชุมชนเดียวกันจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมด ถึงเวลาที่จะต้องอยู่ร่วมเป็นสังคมเดียวกัน มนุษย์จะสามารถทำลายเครื่องแบ่งแยกและความรู้สึกเดียวดฉันท์ แล้วสมัครสมานกลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความหลากหลายในความเป็นหนึ่งได้สำเร็จหรือไม่

เรื่องนี้อาจจะปัญหาสุดท้ายของมวลมนุษย และอาจจะ เป็นจุดติดตันที่แก้ไม่ตก และก็จะเป็นบททดสอบหรือพิสูจน์มนุษยชาติ ด้วยว่า มนุษย์นี้จะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้สำเร็จ เพื่อบรรลุถึงสันติภาพและอิสรภาพที่แท้จริงได้หรือไม่

นักการเมือง นักปกครอง และประชาชนที่ไม่ปรารถนาจะแก้ ปัญหาของสังคมมนุษย์อย่างแท้จริง และหวังที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ที่สมบูรณ์มั่นคง จะต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล ไม่ใช่มองอยู่แค่ปัญหา เฉพาะหน้าในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค ในบัดนี้เท่านั้น แต่จะต้องเตรียมวางแผนทางสำหรับการแก้ปัญหา ระยะยาว ให้พร้อมไว้แต่เนิ่นๆ ที่เดียว

นักการเมืองที่จะทันกับยุคต่อไปนี้ นอกจากจะต้องมองการณ์ไกล เป็นผู้ข้ามขีดขั้นของกาลเวลาไปได้แล้ว จะต้องเป็นนักการเมืองที่มี ความเป็นสากล คือก้าวข้ามขีดขั้นของเทศะไปสู่การแก้ปัญหาของ มวลมนุษยชาติทั่วโลก คือปัญหาสากลที่มีเสมอเหมือนกันทั่วโลก แห่งความขาดบารดรภาพนี้ และการที่จะแก้ปัญหาที่แฝงลึกในใจของ มนุษย์ข้อนี้ได้ คงจะต้องใช้ความเป็นอัจฉริยะทีเดียว เพราะการ

แก้ปัญหาดังกล่าวนี้นั้น เกินขอบเขตของวิธีการด้านการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ เป็นต้น ที่อยู่ในฝ่ายรูปธรรม แต่เป็นเรื่องของจิตใจ เกี่ยวด้วยความเชื่อถือและคุณธรรมดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งจะต้องใช้ปรีชาญาณ ทางด้านศาสนา ปรัชญา ศีลธรรม/จริยธรรม และศาสตร์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งหมดเข้ามาช่วยแก้ปัญหา อย่างที่เรียกว่าจะต้อง บูรณาการทุกแขนงปัญญาของมนุษย์เข้ามาใช้ในการแก้ปัญหานี้ ซึ่งจะสำเร็จได้ก็ต้องมีการพัฒนามนุษย์ขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง

เมื่อพูดมาถึงจุดนี้ ก็ทำให้นึกถึงชื่อของระบอบการปกครองนี้ ที่เรียกว่าประชาธิปไตยนั้น ความจริงก็เป็นเพียงชื่อเรียกอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการมองความหมายโดยเน้นไปที่แง่หนึ่งด้านหนึ่ง กล่าวคือ ที่เรียกว่า *ประชาธิปไตย* ก็เพราะเน้นความหมายในแง่ของอำนาจว่า เป็นการปกครองซึ่งอำนาจอยู่ที่ประชาชน โดยประชาชนเป็นใหญ่ แต่ถ้ามองเน้นในแง่อื่นด้านอื่น ก็อาจจะเรียกชื่ออย่างอื่น ดังที่ใน สมัยโบราณเคยเรียกชื่อการปกครองทำนองนี้ว่าระบอบ *สามัคคีธรรม* คือเรียกชื่อโดยมองเน้นไปที่ความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างประชาชน ที่จะเป็นแกนรักษาให้การปกครองระบอบนี้ดำรงอยู่ได้ และสัมฤทธิ์ผล สอดตามความมุ่งหมาย

สมภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอกภาพ

ในทางพระพุทธศาสนา ท่านมองหลักการทั้งสามอย่างนั้น โยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภราดรภาพ หรือเอกภาพ เป็นเหมือนสนาม หรือเวที หรืออ่างเก็บน้ำ หรือห้องประชุม ที่รองรับ นักกีฬา นักแสดง นักว่ายน้ำ หรือสมาชิกของที่ประชุมให้รวมอยู่ด้วยกัน โดยมีความเป็นอิสระพร้อมกับความประสานกลมกลืน ซึ่งแต่ละคนอยู่

ในตำแหน่งแห่งที่ถูกต้อง เหมาะสม สัมพันธ์กันได้ดี พฤติกรรมและความเป็นไปต่างๆ ที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและความเสมอภาค ก็แสดงอยู่ภายในแหล่งรวมอันเดียวกันนั้น เมื่อทุกคนใช้เสรีภาพอย่างเท่าเทียมกันอย่างประสานเกื้อกูลกัน ถูกต้องตามตำแหน่ง ฐานะภายในที่รวมนั้น ทุกอย่างก็ดำเนินไปด้วยดี เป็นองค์รวมที่สงบเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงแสดงหลักการใหญ่แห่งภราดรภาพหรือเอกภาพไว้ โดยที่หลักการใหญ่นี้ครอบคลุมความเป็นอยู่และการปฏิบัติที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและสมภาพเอาไว้ในตัว ให้มีความหลากหลายที่ยังกันได้ในระบบที่ประสานเป็นหนึ่งเดียว

หลักการหรือหลักธรรมนี้ เรียกว่า *สาราณียธรรม* แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องระลึกรึงกัน มีความหมายทำนองเดียวกับภราดรภาพ เป็นหลักการที่จะทำให้เกิดความประสานพร้อมเพรียงสามัคคีและผนึกรวมกันเป็นเอกภาพ

หลักธรรมนี้มีสาระสำคัญซึ่งสอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน เพราะการที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดีและนำศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้นั้น คนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคี รู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี

การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้นมีลักษณะการแสดงออกต่างๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดีหวังประโยชน์สุขต่อกัน อันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐานคือการที่คนเราจะต้องใช้ปัญญา คือบอกว่า จะต้องใช้ปัญญานั้นบนพื้นฐานของเมตตา หมายความว่าใช้ปัญญาโดยมีเมตตาประกอบ หรือใช้ปัญญาในจิตใจที่มีเมตตา และจิตใจที่มีเมตตาก็ต้องใช้ปัญญา

ถ้ามีเมตตาโดยไม่ใช้ปัญญาก็อาจจะเกิดความลำเอียง เช่น เรามีเมตตาเอาแต่จะปรารถนาดีช่วยเหลือใครคนหนึ่งแล้วเราไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ทั่วถึงความจริง เราก็อาจจะลำเอียงเข้าข้างคนนั้นเต็มที แต่พอใช้ปัญญารู้จักพิจารณาเหตุผลเราก็ได้ปฏิบัติการที่ถูกต้องพอดี

ในทางตรงข้าม ถ้าใช้ปัญญาโดยไม่มีเมตตา เราก็อาจจะใช้ปัญญาโดยไม่คำนึงถึงใคร โดยไม่มีความรักเพื่อนมนุษย์ แล้วเราก็อาจจะคิดทำอะไรโดยที่ทำไมก็อгуล ไม่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีประกอบกัน ๒ อย่างคือปัญญากับเมตตา

สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไม่ตรี เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี

หลักของสังคมที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น เป็นสังคมแห่งสามัคคี เอกิภาพ ที่คนมีเมตตาหรือไม่ตรีต่อกันเป็นพื้นฐานรองรับความเป็นอยู่ และการแสดงออกเสรีที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ท่านแสดงไว้เป็น *สาราณียธรรม* มี ๖ ประการ คือ

ประการที่ ๑ จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายความว่า ทำด้วยความรัก ด้วยไมตรี ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีการช่วยเหลือ มีการร่วมมือ มีความพร้อมที่จะประสานงานกัน อันนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความผูกพันประสานเสริมทำให้สังคมนี้อยู่ร่วมกันไปได้ โดยมีเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นโอกาสพื้นฐานที่จะให้แต่ละคนนำศักยภาพของตนมาเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมของตนด้วยกัน

ประการที่ ๒ จะพูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตานี้สำคัญมาก ในเวลาที่เราใช้เหตุผลเจรจากันเราก็จะใช้ปัญญาโดยที่ไม่มี

โทษะ ไม่มีโทษะที่จะมาทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งทะเลาะโจมตีต่อกัน คือพูดด้วยความหวังดีต่อกันและมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ในเวลาที่มีเหตุการณ์อะไรต่าง ๆ ก็จะหันหน้ามาพูดจาปรึกษาหารือปรับความเข้าใจกันได้ แต่ถ้าคนไม่มีเมตตาต่อกันแล้ว เมื่อมีปัญหาขึ้นมาก็ชวนให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง และความขัดแย้ง แล้วผลที่สุดก็นำไปสู่ความรุนแรงสู่การทำลายล้าง นำไปสู่ปัญหา

ฉะนั้น จะต้องพูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีจิตสำนึกและระลึกว่าที่เราพูดนี้เพราะเราหวังประโยชน์สุขร่วมกัน ต้องการสร้างสรรค์ แต่เราอาจจะเห็นว่าที่ท่านทำนั้นไม่ถูกเราจึงพูด แม้ท่านจะทำไม่ถูกแต่ข้าพเจ้าก็ยังมีความรักท่านอยู่ เรามีความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมสังคม เราพูดด้วยความปรารถนาดี ถ้าอย่างนี้ก็必有ทางที่จะทำให้แก้ปัญหาได้

แต่ถ้าพูดโดยไม่เมตตาก็มีแต่จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง เราก็รู้กันอยู่แล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์ปุุชชนแต่ละคนนี้พอถึงขั้นหนึ่งก็มีแต่ปัญหาของเรื่องศักดิ์ศรีบ้าง เรื่องของมานะบ้าง อะไรต่าง ๆ พอขัดแย้งโจมตีกัน ก็ยิ่งรุนแรงขึ้น และก็ยอมกันไม่ได้ ยิ่งในสังคมไทยที่เราพูดกันว่ามีลักษณะที่เรียกว่ามีความถือตัวสูง ถือศักดิ์ศรีหนัก ยอมกันยาก เพราะฉะนั้นปัญหาก็จะยิ่งรุนแรง ถ้าจะแก้ปัญหาให้ได้ก็ต้องมีเมตตา จะต้องแสดงความปรารถนาดีต่อกัน พูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา แต่ไม่ใช่ว่าพูดเพียงเพื่อเอาใจกันนะ ไม่ใช่อย่างนั้น พูดโดยเหตุโดยผลใช้ปัญญาพิจารณา พูดเหตุผลนั้นแหละแต่พูดด้วยวาจาที่แสดงถึงความปรารถนาดี

ประการที่ ๓ คิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา คิดต่อกันด้วยเมตตาก็คือว่ามีความหวังดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อกัน ข้อนี้สำคัญ

ในขั้นที่เอาเมตตามาประกอบกับการใช้ปัญญา ถ้าใจมีเมตตา เวลาใช้ปัญญาก็จะช่วยให้โลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำความคิดได้ยาก เราก็จะพิจารณา วินิจฉัย คิดการวางแผนต่างๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน และสร้างสรรค์สังคม นอกจากนั้นในด้านการแสดงออก เมตตาก็ทำให้มีจิตใจที่พร้อมจะยิ้มแย้ม เวลาพบหน้ากัน ก็พอจะยิ้มได้ นำไปสู่การพูดจากันได้ดีขึ้น

เมตตาทางใจนี้ ยังลึกลงไปอีก หมายถึงความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีจิตต่อกันอย่างจริงใจ เป็นความรักที่ไม่แบ่งแยก เพราะมองทุกคนเป็นมนุษย์เสมอเหมือนกัน ในฐานะที่ทุกคนนั้นเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอันเดียวกัน หรือภายใต้อำนาจของพญามัจจุราขอย่างเดียวกัน

ความรักและไมตรีอย่างจริงใจนี้ ทำให้สัมพันธ์คบหากันโดยไม่มีอุปายช่อนเร้นต่อกัน ไม่มีลักษณะที่เรียกว่าแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง แต่เป็นแบบที่ว่า ยอมรับจุดต่างและอยู่กันด้วยจุดร่วม คือแม้จะมีความแตกต่างโดยผิวพรรณ เชื้อชาติ ลัทธิศาสนา และสติปัญญา เป็นต้น ก็รับรู้และยอมรับกันตามเป็นจริง ไม่ถือเป็นเรื่องขั้วแบ่งแยก รังเกียจียดฉันท์กัน พร้อมใจที่จะสมัครสมานกัน โดยมีจุดร่วมพื้นฐานที่ทำให้รักกันและอยู่ร่วมกันได้ คือการที่เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่ เจ็บ ตายด้วยกันดังกล่าวแล้ว

มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ

เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข

ประการที่ ๔ ธรรมดาคนนี้เมื่อยังไม่ได้พัฒนา ด้อยการศึกษา ที่แท้จริง ก็มุ่งเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ยึดมั่นติดในผลประโยชน์

เห็นแก่ตัวมาก ไม่สามารถเฉลี่ยเจือจานกันได้ ทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมาก เมื่อคนมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมากในเรื่องรายได้ ในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งที่ครอบครอง ก็จะเป็นทางทำให้เกิดความแตกแยก คนในสังคมจึงจะต้องมีความโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่ แบ่งปันเจือจานแก่กันและกัน

โดยเฉพาะในสังคมของพระนั้น ท่านถือเป็นหลักสำคัญเรียกว่า *สาธารณโภคี* แปลว่า มีกินมีใช้ร่วมกัน มีอะไรต่ออะไรก็เอามาแบ่งกันกินใช้ ถ้าสังคมของเราถือหลักพระพุทธศาสนาข้อนี้แล้วจะช่วยให้ได้มาก เราจะไม่หวงแหนกอบโกยเอามาไว้เฉพาะผู้เดียว มีพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า *เนกาสี ลมเต สุขิ* แปลว่ากินคนเดียวไม่ได้ความสุขบางคนคงเถียงว่าอาจจะมีความสุข แต่มันไม่สุขจริง เพราะมันมีความรู้สึกคับแคบแปลกแยกอยู่ในตัว แต่ถ้าเราแบ่งกันแล้วก็จะรู้สึกว่ามีความสุขจากการที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุขด้วย

ในพุทธศาสนาท่านบอกว่า คนเรามีการพัฒนาจิตใจขึ้นไปตามลำดับ คนที่ยังไม่พัฒนาเลยจะมีความสุขจากการได้อย่างเดียวต้องได้ต้องเอา ถ้าฉันได้ ฉันเอา ฉันได้กิน ฉันได้ใช้ ฉันก็มีความสุข แต่ถ้าให้คนอื่นก็จะเป็นการสูญเสียไปแล้วก็จะไม่มีความสุข มันเบียดเบียนจิตใจไม่สบายเลย อย่างน้อยก็มีความเสียดาย ไม่อาจจะมีความสุขได้

แต่ที่นี้ถ้าคนเราพัฒนาตัวเองขึ้นไป เราจะรู้สึกสุขเพิ่มขึ้น จะมีความสุขอีกแบบหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นความสุขที่ประณีต คือความสุขจากการให้ คนที่มีคุณธรรมในจิตใจเท่านั้นจึงจะมีความสุขแบบนี้เกิดขึ้น

ยกตัวอย่างง่าย ๆ คือพ่อแม่นี้ให้แก่ลูกได้ และเมื่อให้แล้วก็มีสุขด้วยใช่หรือเปล่า เอ๊ะ! ธรรมดาคนเราต้องได้มาจึงมีความสุข ทำไมไม่ให้เขาไปจึงมีความสุขได้ ได้มาจึงจะสุข เสียไปจะสุขอย่างไร ทำไม

พ่อแม่ให้แก่อลูกแล้วตัวเองมีความสุข ทั้งๆ ที่ของฉันก็ชอบ ฉันก็อยาก
จะกินนะ แต่อลูกขอที่ยินดีให้ พ่อให้แก่อลูกไปแล้ว เห็นลูกกินพ่อแม่ก็
มีความสุขด้วย ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ตอบได้ว่าเพราะในใจของพ่อแม่
มีเมตตา มีความรัก จึงได้คำตอบว่า พ่อในใจมีเมตตาที่มีความรักแล้ว
แม่ให้แก่อเราเราก็มีความสุข

พ่อแม่มีเมตตาต่อลูกให้แก่อลูกแล้วก็มีความสุข ถ้าเพื่อนมา
เมตตารักเพื่อนละ ให้แก่อเพื่อนก็มีความสุข ทีนี้ถ้าเราเมตตาตายาย
กว้างออกไป รักเพื่อนมนุษย์ รักเพื่อนร่วมโลก เราให้แก่อใครเราก็มี
ความสุขได้ทั้งนั้น เพราะเมื่อใจมีเมตตาที่มีความรักแล้ว เราเห็นเขามี
ความสุข เราก็มีความสุข เรียกว่า ให้ความสุขก็ได้ความสุข โดยมี
เงื่อนไขว่า เมื่อจิตใจพัฒนาแล้วคือมีเมตตา

ฉะนั้นในคำสวดของพระท่านจึงสอนญาติโยมอยู่เสมอแต่เรา
แปลไม่ออก เวลาพระสวดอนุโมทนานี้มีบทหนึ่งบอกว่า สุขุสุข ทาตา
เมธาวิ สุํ ใส อธิคฺจฺจติ แปลว่าคนมีปัญญาให้ความสุขก็ได้ความสุข
การที่เราให้ของแก่อเขาไปนี่คือเราให้ความสุขแก่อเขา เสร็จแล้ว เมื่อเรา
มีธรรมเราก็ได้ความสุขด้วย

ฉะนั้นคนที่พัฒนาจิตใจของตนเองดีแล้ว มีคุณธรรม จะได้
ความสุขเพิ่มขึ้นมาพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือความสุขจากการให้ หมายความว่า
ว่ามนุษย์ที่ยังไม่พัฒนามีความสุขจากการได้อย่างเดียว แต่พอเรา
พัฒนาจิตใจของเราแล้วเราก็มีความสุขจากการให้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งด้วย
หลักความจริงนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เป็นลักษณะแห่งความ
ก้าวหน้าของมนุษย์

ความสุขจากการให้เป็นความสุขที่ปลอดโปร่ง กว้างขวาง เป็น
ความสุขที่ประณีต เป็นความสุขอีกแบบหนึ่งที่ประเสริฐกว่าความสุข

เพียงจากการได้ สำหรับมนุษย์ปุถุชนท่านให้ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีความสุขจากการให้เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งเป็นการแสดงลักษณะของจิตใจที่พัฒนา อย่างน้อยก็มีจิตใจที่มีเมตตาแบบพ่อแม่แบบเพื่อนฝูง ที่มีไมตรีต่อกันขยายออกไป และมนุษย์ที่พัฒนาอย่างนี้แหละจึงจะเป็นสมาชิกที่สามารถร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้อย่างดี

ทั้งหมดนี้ก็มีอยู่ในเรื่องของกาที่ว่า เมื่อมีอะไรก็รู้จักแบ่งกันกินใช้ อย่างน้อยก็เดิมคำว่า ‘บ้าง’ หมายความว่าไม่ใช่ทั้งหมด ถ้ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด ก็ต้องเป็นพระโสดาบัน

พระโสดาบันมีลักษณะอย่างนั้น คือ เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระโสดาบันว่าท่านไม่มีความหวงแหนอะไรทั้งสิ้น ลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องกำหนดจิตใจของพระโสดาบันคือไม่มีมัจฉริยะ แปลว่าไม่มีความตระหนี่ ไม่มีความหวงแหน มีอะไรถ้าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็พร้อมที่จะให้ได้ แต่สำหรับปุุชฌนั้น ถ้าจะพูดว่ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด คนทั่วไปก็อาจจะบอกว่าเห็นจะไม่ไหว เพราะฉะนั้นก็บอกว่ามีอะไรก็แบ่งกันใช้บ้าง เอาแค่นี้ก่อนก็ยังดี

ความเสมอภาคพื้นฐาน

คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา

ประการที่ ๕ ท่านบอกว่า ต้องมีศีลสามัญญตา แปลว่า มีศีลเสมอกัน คือ มีความประพฤติดี รักษาระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกายวาจาที่จะกลมกลืนเข้ากันได้ หมายความว่าคนที่อยู่ร่วมสังคมกันนี้ จะต้องมีศีลคือประพฤติสุจริตไว้ใจกันได้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และรักษาระเบียบวินัย ทำตามกฎกติกาของสังคม

ถ้าคนในสังคมนี้มีความประพฤติไม่สม่ำเสมอ มีคนร้ายมาก กฎหมายไม่สามารถควบคุมคนให้มีความประพฤติสม่ำเสมอ หรือ สถาบันการปกครองไม่สามารถปฏิบัติต่อทุกคนอย่างยุติธรรมเสมอหน้ากัน ปลดปล่อยให้มีการเบียดเบียนก่อความเดือดร้อนต่างๆ เช่น มีแก๊งปล้นฆ่าบ้าง ขบวนการค้ายาเสพติดบ้าง กลุ่มล่อลวงหญิงและเด็กไปค้าประเวณีบ้าง กลุ่มล่าสังหารคนต่างผิวต่างเผ่า เป็นต้น อย่างนี้สังคมประชาธิปไตยก็อยู่ไม่เป็นสุข ระส่ำระสาย และพัฒนาลำบาก อย่างน้อยต้องมีศีลเบื้องต้น คือศีล ๕ เป็นพื้นฐานเสมอกัน ให้อยู่ร่วมกันสงบสุขได้

นอกจากนั้นจะต้องอยู่ในระเบียบวินัย มีกฎเกณฑ์ กติกาอะไร ก็ต้องร่วมกันรักษา ความมีระเบียบวินัยนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคมประชาธิปไตย เป็นลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการที่จะปกครองตนเอง

คนที่ไม่มีความมีระเบียบวินัย ก็เหมือนแสดงตัวให้เห็นว่า ปกครองตัวเองไม่ได้ หรือปกครองตัวเองไม่เป็น ถ้าคนในสังคมไม่สามารถอยู่กันสงบเรียบร้อยได้ มีการเบียดเบียนขัดแย้งวุ่นวายกันไปมาสืบสนระส่ำระสาย ก็จะกลายเป็นเหตุผลให้มีคนที่เราเรียกว่าเผด็จการ ยกเป็นข้ออ้างเข้ามาจัดสรรปกครองบังคับเอา คล้ายกับบอกว่า เมื่อท่านปกครองตัวเองไม่เป็น ปกครองกันไม่ได้ ฉันจะปกครองให้ จะจัดการให้สงบเรียบร้อยเลยทีเดียวนะ และเมื่อยุกันมานานักนานัก คนจำนวนมากก็จะอยากได้ผู้ปกครองแบบนี้สัก วงจรร้ายก็เลยวนเวียนไปมาไม่รู้จักจบสิ้น

ในเมืองไทยเราในเรื่องการรักษาระเบียบวินัยยังเป็นปัญหามาก แม้แต่ระเบียบวินัยในการใช้ถนนคือการรักษากฎจราจร ถ้าไม่มีความมีระเบียบวินัย

วินัยแล้วการสถาปนาและพัฒนาประชาธิปไตยจะทำได้ยาก เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมแล้วจะอยู่กันไปได้อย่างไร ก็ยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเดือดร้อน เกิดความติดขัดไปทั่ว สังคมที่หย่อนในศีลและขาดระเบียบวินัย ก็เท่ากับสร้างอุปสรรคขึ้นมาปิดกั้นขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของตน ตัดรอนโอกาสของตนในการที่จะพัฒนาทำให้พัฒนาไม่เป็นกระบวนการ

สังคมที่ดีต้องมีกติกา และคนในสังคมต้องรักษากฎกติกานั้น มีความเสมอภาคคือเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมายเสมอหน้ากัน เพราะฉะนั้นความมีศีลและระเบียบวินัยเสมอกันจึงถือเป็นหลักสำคัญประการที่ ๕

ประการที่ ๖ ทิฐิสามัญญตา คือ มีทิฐิ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติที่ร่วมกัน หรือสอดคล้องไปกันได้ คนในสังคมประชาธิปไตยนี้อย่างน้อยต้องมีความเห็นความเข้าใจและความเชื่อมั่นในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกัน เริ่มแต่ยอมรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ แล้วถ้าจะให้ป็นประชาธิปไตยที่ดีก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยอย่างทีกล่าวเมื่อกี้ อย่างน้อยก็เข้าใจเรื่องเสรีภาพว่าความหมายของมันคืออะไร ถ้าไม่มีความเข้าใจร่วมกัน มีความเข้าใจผิดพลาด มันก็ยุ่ง 'แค่'ว่าเข้าใจเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ เท่านั้นก็ยุ่งกันแล้ว ในเมืองไทยเรามีคำพูดล้อกันเองว่า ทำได้ตามใจคือไทยแท้ อะไรทำนองนี้ ถ้าไทยแท้ต้องทำตามใจก็เห็นจะแย่ เพราะฉะนั้นเห็นจะปรับกันใหม่

คำพูดที่ว่าทำตามใจคือไทยแท้ นั้น ถ้าเข้าใจความหมายเสียใหม่ ก็ใช้ได้และอาจจะกลายเป็นดีไป คือ ที่ว่าทำตามใจนั้น

ไม่ใช่หมายความว่าทำได้ตามชอบใจแบบอำเภอใจ แต่ทำได้ตามใจ คือไทยแท้ต้องเป็นใจที่มีเสรีภาพ ถ้าทำได้ตามชอบใจที่มีเสรีภาพ โดยที่ใจนั้นมีเสรีภาพแล้วก็ไม่เป็นปัญหานั้นคือไทยแท้

ไทยแท้ คือคนที่เป็นไท คือคนเสรีไซ้ใหม่ ไท แปลว่าคนที่เป็นอิสระ คือคนเสรีหรือคนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง คนที่มีเสรีภาพที่แท้จริงก็คือคนที่มีจิตใจเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส เพราะฉะนั้นที่บอกว่าทำได้ตามใจคือไทยแท่นั้นถูก แต่ต้องพูดในความหมายใหม่ คือความหมายว่าทำได้ตามใจที่เป็นเสรี ถ้าทำได้ตามใจที่เป็นเสรีแล้ว ก็จะเป็นไทยแท้ ซึ่งเป็นอิสระทั้งภายนอกและภายใน

ทิว หรือ ทิวสินธุ์ เป็นเรื่องของปัญญาที่มองเห็นหรือเข้าถึงความจริงในระดับต่าง ๆ ในขั้นต้น ๆ เอาเพียงมีความเห็นความเข้าใจ ยึดถือในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกันอย่างที่ว่ามาแล้วก็พอ แต่จะให้ถึงขั้นลงรากวางฐานของประชาธิปไตยได้มั่นคงจนกระทั่งมี ปรารถนาและสามัคคีเอากิภาพอย่างถาวร ก็จะต้องรู้เห็นเข้าใจลึก ลงไปอีก

ทิว ความรู้เห็นเข้าใจที่ลึกลงไปทีวี่นี้ ก็หมายถึง ความรู้เห็น เข้าใจลึกลงไปจนถึงความจริงของธรรมชาติ เห็นโลกเห็นชีวิตและสรรพสิ่งตามเป็นจริง ว่าเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงไป เกิดขึ้นแล้วก็ปรวนแปร แล้วก็ดับสลายไป ไม่มีอะไรจะยืนยงคงอยู่นิรันดร์นี้พูดอย่างย่อ ๆ

เมื่อรู้เห็นเข้าใจอย่างนี้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น และจะสัมพันธ์กับ ประชาธิปไตยอย่างไร ตอบว่า พอเห็นความจริงของธรรมชาติ เข้าใจโลก และชีวิตอย่างนี้แล้ว ก็จะถอนหรือคลายความยึดติดถือมั่นห่วงแหน ทั้งหลายลงได้ หรือบรรเทาให้เบาบางลง โดยเฉพาะที่ต้องการใน

ระดับนี้ก็คือ ทำลายมัจฉริยะ คือความหวงแหนกีดกันรังเกียจเดียดฉันท์ระหว่างมนุษย์ ๕ อย่าง

ไม่ต้องพูดถึง ๕ อย่าง เอาเพียง ๒ อย่างก็พอ สำหรับในที่นี้สองอย่างคือ

๑) *กุลมัจฉริยะ* ความหวงแหนรังเกียจเดียดฉันท์ กีดกันกันด้วยเรื่องตระกูลวงศ์ กลุ่ม 'คณะ' พรรคพวก

๒) *วรรณมัจฉริยะ* ความหวงแหนรังเกียจเดียดฉันท์ กีดกันด้วยเรื่องสีผิวเผ่าพันธุ์*

พอละถอนหรือผ่อนบรรเทา มัจฉริยะ ๒ อย่างนี้ได้ (ถ้าเห็นสังขารธรรมจริงแล้วก็จะได้ทั้ง ๕ อย่าง แต่ถ้าพูดที่นี้ให้ครบก็จะยืดยาวกันใหญ่ ต้องข้ามไปก่อน) ความรังเกียจเดียดฉันท์หวงแหนกีดกันกันหมดไปหรือลดลงไป ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเมตตาไมตรีธรรมที่จริงใจก็เกิดขึ้นได้ คนจะสามารถสมัคปรมาณรรักใคร่สามัคคีกัน ภราดรภาพและเอกภาพก็สัมฤทธิ์

เมื่อประชาชนมีเมตตาไมตรีรักใคร่สามัคคีกันดีจริงแล้ว เป็นญาติดีกันได้แล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็ปรับลงตัวได้ไม่ยาก แล้วหลักการทั้งสาม คือ เสรีภาพ สมภาพ และภราดรภาพ ก็พร้อมบริบูรณ์ ประชาธิปไตยเมื่อมีรากฐานและแก่นสารครบครันอย่างนี้แล้ว ก็ย่อมตั้งมั่นสถาพร

ตกลงว่าข้อสุดท้ายนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ครอบคลุมทั้งหมดคือ บอกว่าจะต้องมีทิวี่คือความเข้าใจ หลักความเชื่อหรือหลักการที่ยึดมั่น

๑ อีก ๓ อย่างคือ *อาวาสมัจฉริยะ* (หวงถิ่นที่อยู่) *ลาภมัจฉริยะ* (หวงผลประโยชน์) และ *ธรรมมัจฉริยะ* (หวงภูมิธรรมภูมิปัญญา) [ที.ป.๑๑/๒๔๒/๒๔๖]

ในเรื่องประชาธิปไตยนี้ร่วมกันสอดคล้องเสมอเหมือนไปกันได้ ตลอดจน
เข้าใจร่วมกันในธรรมชาติของโลกและชีวิตตามเป็นจริง ถ้าอย่างนี้แล้ว
ประชาธิปไตยก็มีพื้นฐานที่ติดตั้งอยู่ได้

หลัก ๖ ประการนี้ท่านเรียกว่า *สาราณียธรรม* เรียงลำดับ
เฉพาะหัวข้อไว้ทบทวน ได้แก่

๑. เมตตากายธรรม
๒. เมตตาวจีกรรม
๓. เมตตามโนกรรม
๔. สาธารณโภคี
๕. สีสสามัญญตา
๖. ทิฏฐิสามัญญตา^๑

พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้อง
อยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้แล้วแต่ละคน
ที่เป็นสมาชิกของสังคมก็จะระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานกลมกลืน
พร้อมที่จะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตาต่อกันปฏิบัติ
ต่อกันด้วยเมตตาช่วยเหลือเอื้อระต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจ
รักกัน ในจิตใจเราก็คิดปรารภนาดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันมีของอะไร
ได้อะไรมาเราก็มากินใช้โดยแบ่งปันกัน ในการรักษาสถานภาพของ
สังคม เราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความ
เดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม และในที่สุด
ในขั้นหลักการพื้นฐานที่รองรับสังคมของเรา เราก็มีความเชื่อมั่นยึดถือ
และเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจ

๑ ที.ปา ๑๑/๓๑๗/๒๕๗; อจ. นฎก.๒๒/๒๔๒/๓๒๑

ร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน แค้นนี้ก็อยู่เป็นสุขและพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดีงามมั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า เอกภาพ

วันนี้อาตมาพาได้นำเอาหลักเรื่องประชาธิปไตยมาพูดก็เพราะว่าโยมนั่นตั้งใจทำบุญอุทิศกุศลแก่ท่านที่เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย ขออภัยว่า ที่พูดอย่างนี้ก็เพื่อให้ท่านที่เสียชีวิตไปแล้วนั้น ไม่เสียชีวิตเปล่า การที่จะสถาปนาระบบประชาธิปไตยได้ เราจะต้องสถาปนาสาระของประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นด้วย อย่างที่บอกแต่ต้นแล้วว่ารูปแบบก็สำคัญ แต่อย่าเอาเพียงแค่รูปแบบอย่างเดียว เพราะรูปแบบหรือระบบนั้นถ้าไม่มีเนื้อหาสาระแล้วก็ไร้ความหมาย

เพราะฉะนั้นเราจะต้องเตือนกันในการที่จะทำสิ่งซึ่งมีผลระยะยาว คือการสร้างเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยที่ว่านี้ก็คือธรรมนั่นเอง ไม่หนีไปไหนเลย เรื่องของประชาธิปไตยนั้นในที่สุดก็หนีธรรมไปไม่พ้น ต้องมีธรรมและเอาธรรมไปใช้ปฏิบัติ โดยเฉพาะรู้จักเลือกธรรมให้ตรงกับเรื่องราว พอเลือกให้ตรงเรื่องราวแล้วก็เอาไปสร้างสรรค์ประชาธิปไตยได้สำเร็จผล เราก็จะมีครบบริบูรณ์ทั้งรูปแบบคือระบบ พร้อมทั้งเนื้อหาคือสารธรรมด้วย ก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ ขอตั้งความหวังไว้ว่าสังคมไทยของเราก็จะได้พัฒนาประชาธิปไตยในความหมายที่แท้จริง ดังที่ได้ยกตัวอย่างมากล่าวนี้

ในโอกาสนี้ ขออนุโมทนาน้ำใจของโยมญาติมิตรทุกท่านที่ได้ระลึกถึงท่านผู้ได้ล่วงลับเสียชีวิตไป ก็เป็นน้ำใจที่ประกอบด้วยธรรม

ทั้งสิ้น เมื่อน้ำใจประกอบด้วยธรรมแล้วก็เป็นบุญเป็นกุศลอยู่ในตัว ก็ขอให้บุญกุศลนี้ไปประกอบเข้ากับคุณพระรัตนตรัย เป็นอานุภาพที่จะช่วยอภิบาลรักษาให้โยมญาติมิตรทุกท่านมีความเจริญมั่นคง และก้าวหน้าองงามประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและในการประกอบกิจอาชีพการงาน เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความร่มเย็นเป็นสุขในพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยทั่วกัน ทุกท่านตลอดกาลนาน เทอญ

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินฺทร จินฺตปญฺโญ)

อธิบดีกรมวิชาการ (นายอรรุจ จันทวานิช ๒๙ เมษายน ๒๕๔๒ -
๓๐ กันยายน ๒๕๔๓)

อธิบดีกรมวิชาการ (นายประพัฒน์พงษ์ เสนาฤทธิ์ ๑ ตุลาคม
๒๕๔๓)

รองอธิบดีกรมวิชาการ (นายสาโรช วัฒนสโรช)

รองอธิบดีกรมวิชาการ (นายประสาธ สอ้านวงศ์)

บรรณาธิการที่ปรึกษา

ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ (นายวินัย รอดจ่าย)

บรรณาธิการ

นางวันเพ็ญ สุทธากาศ

ออกแบบปก

นายราเชนทร์ สุทธากาศ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเห็นว่า หนังสือเรื่อง **การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย** ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นหนังสือที่มีคุณค่าในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ อันเป็นแก่นแท้ของประชาธิปไตย ตลอดจนสร้างเสริมจิตสำนึกอันถูกต้อง ดีงาม อันเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน และการนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต จึงได้จัดพิมพ์เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม สังกศศึกษาสำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอน และอนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๓

(นายทองคุณ หงส์พันธุ์)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงอโศกธารสมบัติ

ทันที่เมื่อความเข้มใจที่จะละชั่วทำดีนั้น
ทันที่อยู่แต่เดิมในเรือนชานโดยทั่วไป แต่ทว่า
อันยอมยกอำนาจทั้งนลาของทันทีให้แก่วัยใด อาศัย
โดยนพเพ เพื่อให้อำนาจนั้นไปสัทธิศกและโดยมีพร
ด้วยอนิเรกจึงของปวงกิจาษฎร

Varro V. B.

กมลทิพย์ นาคทอง พ.ศ. ๖๔๗๗

รวม ๑๐๓ หน้า ๖๘ หน้า

“ขอปวงชนชาวไทยจงร่วมจิตร่วมใจสมัครสมานเป็นเอกฉันท์
ในอันที่จะปฏิบัติตามและพิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้
เพื่อดำรงคงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย
และนำมาซึ่งความผาสุกสิริสวัสดิ์ พัฒนาชัยมงคล
อเนกคุณผลสกลเกียรติยศสถาพรแก่อาณาประชาราษฎรทั่วสยามรัฐสีมา
สมดังพระบรมราชปณิธาน ปราบธนาทุกประการเทอญ”

(พระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐)